DİJİTAL KÜTÜPHANE KANALI

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

https://rantey.org

Yedek ve Duyuru Kanallarımız
Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

• Telegram: https://t.me/birkitapbir

• WhatsApp Kanalımız : https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4IvMoc0Y

Türk Minyatür Sanatı

Prof.Dr. Zeren Tanındı

TÜRKİYE İŞ BANKASI

KÜLTÜR YAYINLARI

nhy-DC&YesilOrdek

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TÜRKİYE İŞ BANKASI
KÜLTÜR YAYINLARI
Genel Yayın No : 353
Sanat Dizisi : 52

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Başlangıcından Bugüne Türk Sanatı Dizisi

Türk Minyatür Sanatı

Prof.Dr. Zeren Tanındı

TÜRKİYE İŞ BANKASI
KÜLTÜR YAYINLARI

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Her hakkı Kültür Yayınları
İş-Türk Limited Şirketi'ne aittir.

Birinci Baskı : 5.000 Adet / Ekim 1996
ISBN : 975-458-083-9

Ajans - Türk Matbaacılık Sanayi A.Ş. / Ankara, *278 08 24 1996

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

İÇİNDEKİLER

Önsöz 1

◆

Türk Minyatür Sanatı

– Anadolu'da Türk Resminin İlk Örnekleri 3
– Osmanlı Dönemi Türk Minyatürünün Başlangıcı 7
– Osmanlı Saray Teşkilatı İçinde Nakkaşların Yeri 16
– Minyatür Sanatında Verimli Bir Dönemin Başlangıcı : 16. Yüzyıl Başı 17
– Kanuni Sultan Süleyman Dönemi (1520- 66) 19
– Yeni Bir Tasvir Türü : Matrakçı Nasuh'un Resimleri 21
– Büyük Tasarımların Başlaması 25
– Ressam Niğarî 29
– Murakka Resimleri ve Ressam Şah Kulu 31
– Değişen Temalar ve Üsluplar : 16. Yüzyılın İkinci Yarısı 32
– Türk Minyatür Sanatını Yücelten İki Usta: Nakkaş Osman ve Şahnameci Seyyid Lokman 33
– Saray Nakkaşhanesinin Resim Faaliyetinin Başka Örnekleri 40
– Eyalet Resimleri 47
– Nakkaş Hasan ve Şahnameci Talîkîzâde : 16. Yüzyıl Sonu 17. Yüzyıl Başı 51
– Nakkaşhanenin Örgütlenmesinde Durgunluk ve Minyatür Sanatında Zenginliğin Yok Oluşu : 17. Yüzyıl 53
– Batılı Etkilerin Güçlenmesi ve Minyatür Sanatında Yenileniş: 18. Yüzyıl 59
– Minyatür Sanatının Sonu : Değişen Zevkler 19. Yüzyıl 61

◆

Müze ve Kütüphanelerin Kısaltmaları 63

Kaynaklar 64

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ÖNSÖZ

Türk Minyatür Sanatı ile ilgili ayrıntılı ilk yayın sanat tarihçisi Richard Ettinghausen (ABD) tarafından 1965 yılında yapılmıştır. Türk minyatür sanatının bugüne kadar geçerliliğini koruyan üslup özelliklerinin belirlendiği bu yayını 1966 ve 1971 yıllarında Rus asıllı sanat tarihçisi Ivan Stchoukine'nin iki cilt halinde yazdığı ve Türk minyatür sanatıyla ilgili yepyeni malzemelerle dolu kitapları izler. 1974 yılında ilk kez iki Türk bilim adamı, Nurhan Atasoy ve Filiz Çağman bu konuda ayrıntılı ve yeni bilgilerle donanmış bir kitap hazırlarlar.

Resimli elyazma eserlerin bilimsel bir düzene sokularak yayınlanması için minyatürlerin korunduğu müze kütüphanelerinde ilgili uzmanların uzun yıllar çalışmaları gereklidir. Şimdi bir küme Türk uzman, çalışmalarıyla bu sanatın tarihini zenginleştirme yolunda ilerlemektedir.

Otuz yılı aşan bir süreden beri çalıştığım minyatür sanatı konusunu, düşünce dünyası zengin meslektaşım Dr. Filiz Çağman'ın yardımıyla seçtim ve bu konuyu kendisiyle otuz iki yıl paylaştım. Bundan gurur ve mutluluk duyuyorum. Türk kitap sanatı tarihi ve dolayısıyla Türk-İslam minyatürleriyle ilgili araştırmalarım sırasında Türkiye'deki ve Türkiye dışındaki müzelerin ve kütüphanelerin şimdi birçoğu öbür dünyaya göçmüş ve halen çalışmakta olan idarecilerinden, bugün çalıştığım Uludağ Üniversitesi'nin yöneticilerinden sınırsız destek gördüm. Kendilerine minnetlerimi sunarım.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

TÜRK MİNYATÜR SANATI

Anadolu'da Türk Resminin İlk Örnekleri

Selçuklu döneminde Anadolu'da yönetici sınıfın üyelerinin, Mevlana'nın ve müritlerinin desteğinde oluşan sanat ortamında resim de ağırlıklı olarak yer almıştır. 12. yüzyılın ilk yarısından, 13. yüzyılın ilk çeyreğine kadar Artuklu emirlerin resim sanatına destek verdikleri, Türkiye'de ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde bulunan minyatürlü kitaplardan anlaşılmaktadır. Artuklu yönetimindeki Diyarbakır'ın (Amid) maden işleme merkezi, zengin ve hareketli bir ticaret şehri olduğu, 12. yüzyılın sonlarında şehirde 140.000 cilt kitap bulunduğu bilinmektedir. Kültürel etkinliğin yoğun olduğu anlaşılan Artuklu döneminde hazırlanan resimli eserlerden biri 10. yüzyıl bilginlerinden el-Sûfî'nin yazdığı *Suvâr el-Kevâkib el-Sâbita* isimli astronomi kitabıdır. Batlamyus'un Almagest'inin kaynak olduğu bu kitap Mardin'de 1135 yılında resimli olarak kopya edilmiştir (SK. Fatih 3422). Eserde insan, hayvan ve cansız nesnelerle simgeleştirilen, kaynağının ilkçağa dayandığı sanılan yıldızların ve burçların, yüzeysel, çizgi üslubuyla, renklendirilmeden, salt siyah çizgiyle biçimlendirilmiş tasvirleri vardır.

Anadolulu hekim Dioskorides (MS.2. yüzyıl)'in *Materia Medica* adlı botanik ve zooloji kitabının 9. yüzyılda Süryanice'ye ve sonra Arapça'ya çevirilerinin yapıldığı görülür. *Kitab el-Haşâiş* adıyla Arapça'ya çevrilen bu eserin resimli bir kopyası Artuklu emiri Necmeddin Alpi (1152 - 76) için Meyyafarikin (Silvan)'de hazırlanmıştır (Meşhed, İmam Rıza Müzesi). Eserde 600'den fazla bitki ve 200'den fazla hayvan tasvirine,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Metnin yazılmasında ve düzeltmelerin yapılmasında yardımları olan Dr. Funda Berksoy'a ve Banu Akalay'a teşekkür ederim.

Türk kitap sanatı tarihi ile ilgili çalışmaları da yayınlayarak bu alana katkıda bulunan İş Bankası Genel Müdürlüğü'ne ayrıca içtenlikle teşekkürlerimi sunarım.

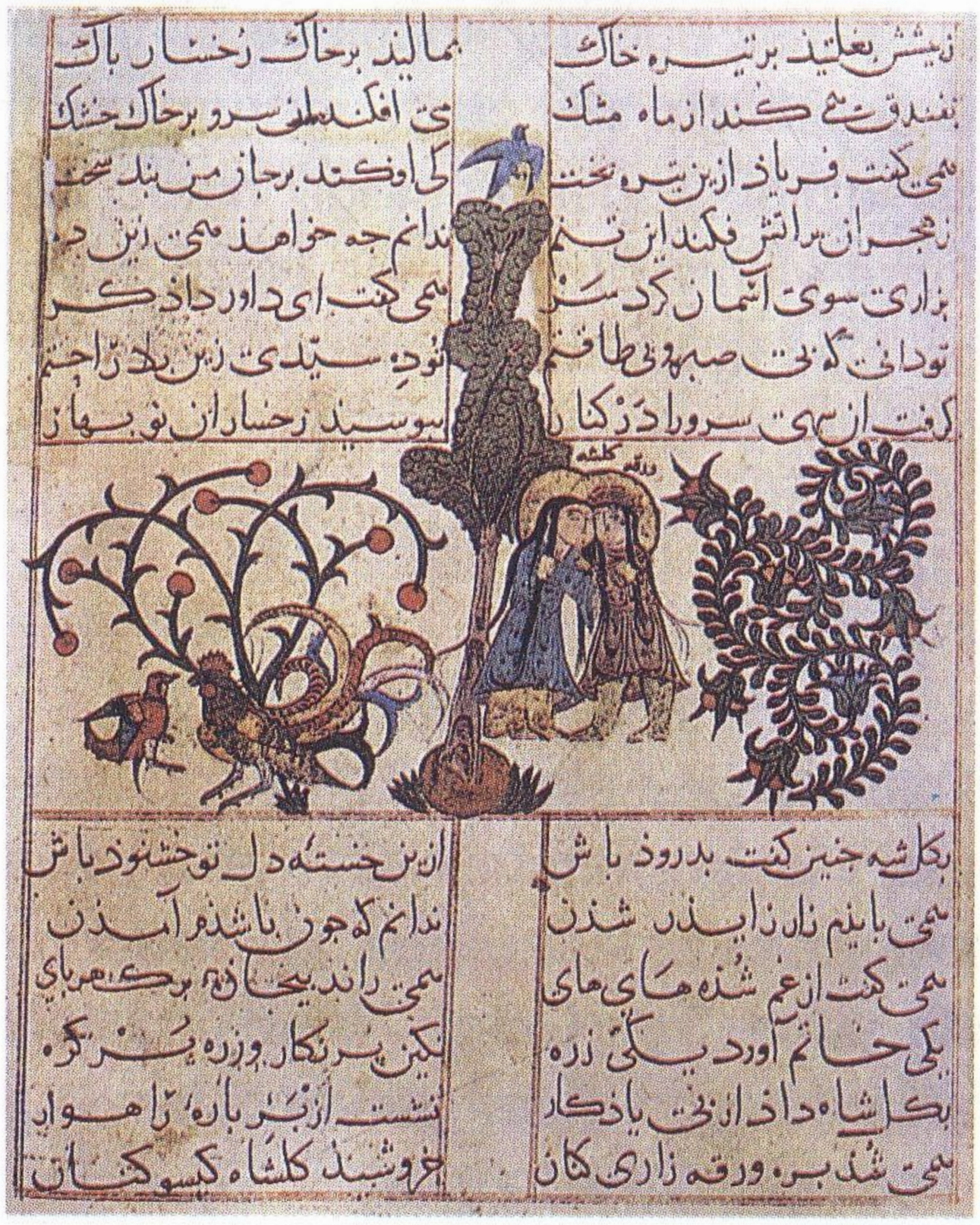
Zeren Tanındı

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

eden insan ve hayvanların, fıskıyeli havuzların, içki kaplarının, hacamat aletlerinin, şifreli kilitlerin ve Artuklu sarayının kapısının süslemelerinin tasarımları vardır. Bu eserin bilinen ilk kopyaları 1205 - 06 tarihindendir (TSM. A.3472, H.414). Yuvarlak yüzlü, çekik gözlü, uzun saçlı figürlerin tipleri, elbiseleri ve başlıkları Selçuklu üslubundadır.

Artuklu saraylarında hazırlandığı sanılan başka resimli eserlerin de varlığı (Harirî'nin *Makâmat*'ı. PBN. A.3929), Diyarbakır'da, Artuklu sarayının bilime ve sanata destek veren ortamında hazırlanan minyatürlü kitapların, onların hareketli kültürel yaşamlarında önemli bir yer tuttuğunu göstermektedir.

Kültürel zenginliğin yoğun olduğu 13. yüzyıl Konya'sında, bu yüzyılın ilk yarısında resimlendiği düşünülen *Varka ve*

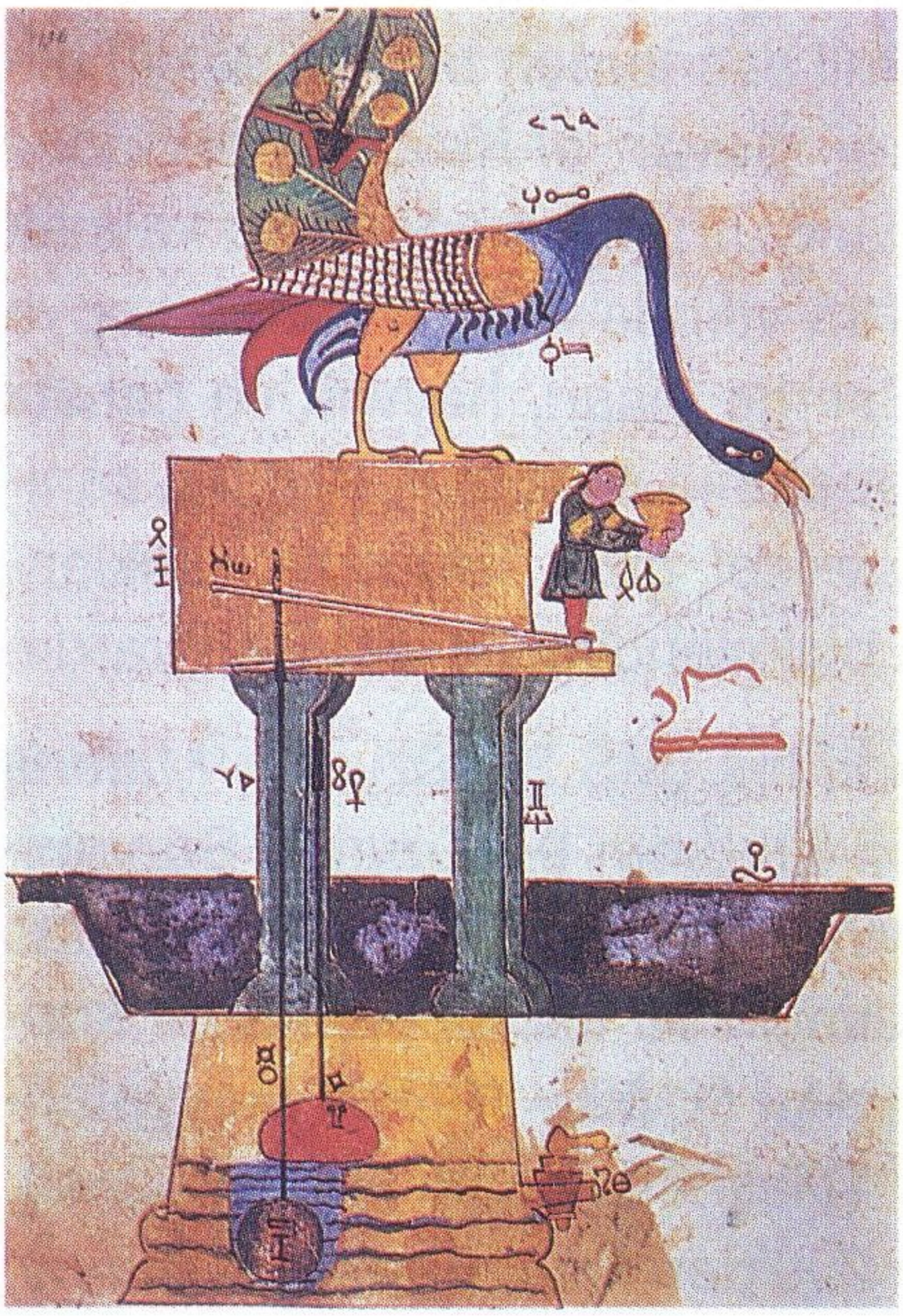

Varka ve Gülşah'ın vedalaşmaları. ***Varka ve Gülşah'dan.*** *Ressamı Abdülmümin b. Muhammed el-Hoyi. Konya. 1220'li yıllar. TSM, H. 841, y. 33b.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ayrıca insan figürlerine de yer verilmiştir. Bu eserin ortaçağda başka kopyaları da yapılmış, bunlardan resimlerini Abdülcabbar b. Ali'nin yaptığı 1228 tarihli bir diğer kopya Diyarbakır, Musul ve dolaylarını yöneten emir Ebu' l - Fezâil Muhammed için hazırlanmıştır (TSM A.2127).

12. yüzyılın ikinci yarısında Artuklular'ın hizmetine giren mühendis Ebu'l - izz el - Cezerî, Diyarbakırlı emir Mahmud b. Muhammed b. Karaarslan'ın isteği üzerine teknik buluşlarını *el - Hıyel el - Hendesiye* isimli kitapta toplar. El - Cezerî temeli Arşimet ve sonrası bilginlerin buluşlarına dayanan eserinde suyun ve dişlilerin hareketiyle çalışan aletleri anlatır ve aletlerin bütününün ve parçalarının ayrıntılı tasarımlarını renklendirerek çizer. İçinde otomatik çalışan saatlerin, otomatik hareket

Tavus kuşu biçiminde su haznesi. ***El-Hıyel el-hendesiye'den.*** *Ressamı Ebu'l-izz el-Cezeri. Diyarbakır. 1206 tarihli. TSM, A. 3472, y. 146a.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Bilinen örnekler Anadolu resim sanatının ilk örneklerinin bilimsel içerikli olarak Diyarbakır ve yöresinde Artuklu emirlerin ve Konya'da seçkin sınıfın desteğinde 12-13. yüzyıllarda ortaya çıktığını göstermektedir.

Osmanlı Dönemi Türk Minyatürünün Başlangıcı

Osmanlılar'da kültürel zenginliğin sultan Orhan döneminde (1326 - 62) önce İznik'te başladığı, sonra Bursa'da sürdüğü söylenebilir. İpekyolu'nun son durağı olan bu kentte canlı bir ticaret ortamı oluşurken sultan I. Murad (1362 - 89) ve I. Bayezıd (1389 - 1402) 'ın Rumeli'de yaptıkları fetihler ve Anadolu'daki Beylikler üzerindeki baskıları çağdaşları Müslüman yöneticileri harekete geçirir. Memluk sultanı Berkok (ölm. 1389) ve Celâyiri sultanı Şeyh Uveys (ölm. 1374)'in elçileri Bursa'ya gelir ve beraberlerinde getirdikleri hediyeleri sultana sunarlar. Geç 14. yüzyıl - erken 15. yüzyılda Osmanlı sultanları hem doğulu hem batılı yöneticilerin gözünde üstün duruma gelmeye başlamış ve Kuran bilimci İbn el - Cezerî'nin davrandığı gibi Bursa, çağın bilginlerinin göç ettiği bir kent olmuştu. Ticaretin yoğunlaştığı, nüfusun arttığı bu kentin merkezinde büyük bir cami ve onun civarında hanlar yapılıyordu. Kentin doğu ve batı ucunda kente bu yönlerden giriş yolu üzerinde ise sultan I. Murad ve I. Bayezıd külliye yaptırmıştı. Diğer taraftan 15. yüzyılın başlarında Osmanlı ülkesine göç eden tarikat şeyhleri ve onların müritleri de Bursa'da zaviye; tekke, buk'a adını alan ve kendi propagandalarını yürüttükleri mekanların çoğalmasına yol açıyorlardı. 1402 yılında Semerkand'dan Anadolu'ya gelerek Osmanlılar'ı yenen Timur (ölm. 1405) Kütahya'da konaklar ve Şeyh Emir Nureddin ile birlikte Bursa'ya gönderdiği askerleri kente girer, aralarında

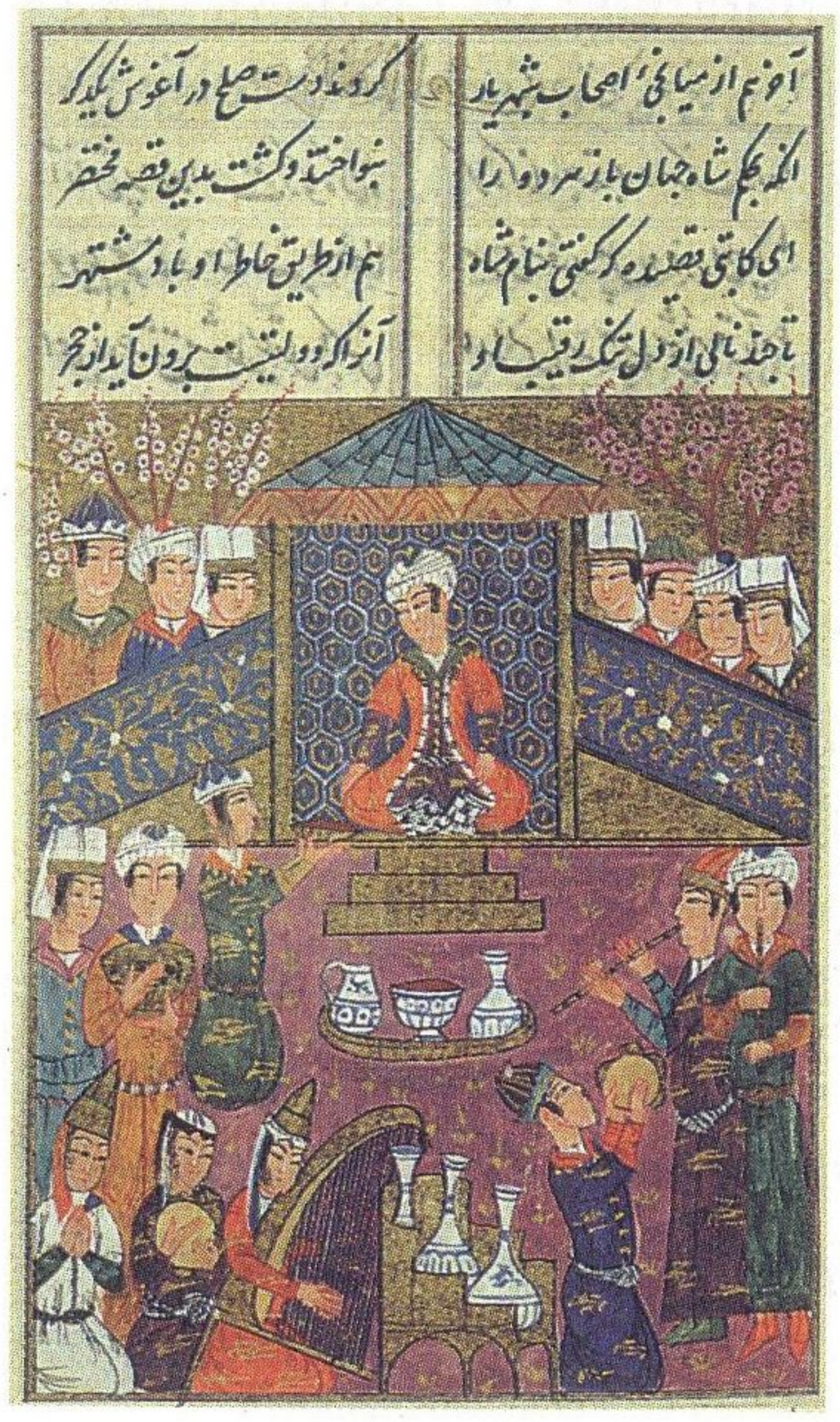
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Gülşah mesnevisi (TSM. H.841), Selçuklu dönemi resim sanatının baş yapıtıdır. 11. yüzyıl şairi Ayyukî tarafından Farsça yazılarak, Gazneli Sultan Mahmud'a sunulan eserin konusu Varka ile Gülşah arasında geçen aşkın hazin öyküsüdür. Bu öykü eserin içindeki 71 resimle, yatay ve dar alanda tasarlanarak bir sinema şeridi gibi gözler önüne serilmiştir. Benzerleri Beyşehir Kubadabad çinilerinde, minai tekniğindeki seramiklerde, maden işlerinde görülen yuvarlak yüzlü, çekik gözlü, uzun örgülü saçlı, küçük ağızlı figür tipleri, soyut doğa betimlemeleri, gerçekçi üslupta çizilmiş hayvanlar, kırmızı ve mavi renklerin sıkça kullanılması, kimi tasvirlerde zemini dolduran sarmal dal ve yapraklar resimlerin başlıca özellikleridir. Eserin ressamı, Hoy'dan Konya'ya göç etmiş bir aileden Abdülmümin b. Muhammed'dir. Yoğun olarak simgelerin kullanıldığı resimlerde, renkler, bitkiler, özellikle hayvanlar bu simgelerin başında gelir. Tavşan şansı, eğer bir köpek ve bir şahin ile birlikte tasvirlenmişse soyluluğu, tilki zeka ve kurnazlığı, kedi nankörlüğü, güvenilmezliği, köpek cahilliği, horoz cömertliği, yakışıklılığı, çekirge yalnızlığı simgeler. Hüznün yoğun yaşandığı resimlerde bitki türlerinin çeşitlendiği görülür. Ressamın ortaçağ simge dilini iyi bildiği ve çağının düşünce dünyasını araştırdığı ve bunları resimlerine özgünlükle, özenle aktardığı izlenir.

13. yüzyılda, Konya'da Mevlana'nın ve müritlerinin sanata ilgilerinin olduğu bilinmektedir. Ahmed Eflâkî Dede, eseri Arifler'in Menkıbeleri'nde, Mevlana'nın müritleri Kaluyan ve Aynüddevle'nin tasvirde eşsiz olduklarını, resimde ikinci bir Mani olan Aynüddevle'nin sultan kızı Gürcü Hatun'un isteği üzerine Mevlana'nın ayakta durur şekilde, yirmi ayrı pozunu kağıt üzerine çizdiğinden söz eder.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

bir kent görünümü alması gayretine giren II. Mehmed, Justinyanus'un Ayasofya'sını camiye dönüştürür. 1460'lı yıllarda Fatih Camii ile klasik Osmanlı cami tipinin ve yüzlerce yıl imparatorluğun yönetim merkezi olacak sarayın temelleri atılır. Molla Gürani, Molla Hüsrev, Molla Yegan gibi bilim adamlarından ders alan Fatih, kendi adını taşıyan camisinin külliyesini oluşturan medreselerde okunmak üzere; tıp, felsefe, belagat, coğrafya, gramer ile ilgili birçok kitap vakfeder. Bunlardan seçilenler kendi hazinesi için kopya edilir, saray üslubunda tezhiplerle bezenir ve aynı üslupta süslü ciltlerle kaplanır. 1455 - 56 yılında Edirne'de hazırlanan *Dilsuznâme* (OBL. Quseley 133), yine Edirne'de yapıldıkları sanılan *Külliyât-ı Kâtibî* (TSM. R.989), *İskendernâme* (VML. Cod. Or.XC), Amasya'da

*Sultanın eğlence meclisi. **Külliyât-ı Kâtibî**'den. 1460'lı yıllar. TSM, R. 989, y. 93a*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ünlü Kuran bilimci İbn el - Cezerî, Molla Fenârî ve Nakkaş Ali'nin de olduğu bir grup seçkini Kütahya'ya getirir, onları Timur'a tanıştırır. Timur, bu adı geçen seçkinlerden İbn el - Cezerî, Ali Nakkaş ile birlikte Semerkand'a gitmek üzere 1403 yılında Anadolu'dan ayrılır.

Timur'un Anadolu'yu terk etmesini izleyen ilk on yıl I. Bayezıd'ın oğulları arasındaki taht kavgasıyla geçer ve sultan I. Mehmed (1413 - 21) bu savaşın galibi olur. Tarihçi Aşıkpaşazâde'ye göre dönemin veziri Hacı İvaz Paşa, diğer ülkelerin güzel sanatlarıyla uğraşanlarını Bursa'ya getirtmiş ve kendisi sarayda çini kaplarda şölen verme geleneğini başlatmıştı. İşte bu yıllarda Semerkand'a giden Ali Nakkaş da Bursa'ya dönmüş ve Hacı İvaz Paşa'nın mimarlığını yaptığı sultan I. Mehmed'in camiinin ve türbesinin süslemelerinin tasarımını yapmaya başlamıştı. Ali Nakkaş ile birlikte Mehmed Mecnun, Hacı Ali b. Ahmed Tebrizi ve başka Tebrizli ustalar tasarlanan bezemelerin çiniye, sıva üzerine, mermere, ahşaba aktarılmasını sağlıyorlardı. Böylece 1420'li yılların başında o güne değin Anadolu Türk mimarisinde görülmedik desen, renk ve teknikle Bursa'da bir cennet bahçesi yaratılır. Ali Nakkaş'ın tasarımları, 15. yüzyılın ilk yarısı boyunca Bursa'da üretilen kitapların ciltlerinde, İznik'in mavi - beyaz çini kaplarında, dokumalarda kullanıldı. Daha önceleri olduğu gibi sultan II. Murad döneminde de (1421 - 44; 1446 - 51) Amasya, Bursa ve Edirne'de kültürel etkinliklerin yoğunluğu himaye gören sanatçılardan, bilginlerden, şairlerden ve özellikle Bursa ve Edirne'de yükselen mimarlık örneklerinden bellidir.

Sultan II. Mehmed (1444 - 46; 1451 - 81), 1453 yılında ve 21 yaşında İstanbul'u alarak bin yıllık Bizans İmparatorluğu'nu yıkar ve Fatih unvanını kazanır. İstanbul'un Müslüman

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1461 yılında Rimini valisine yazılan bir mektupta, Fatih'in Pisanello'nun öğrencisi Matteo de Pasti'den resim ve heykel yapması için yararlanmak istediği belirtilir. Matteo de Pasti İstanbul'a gelmek üzere yola çıkmış, ancak yolda casus olduğu gerekçesiyle Venedikliler tarafından tutuklanmıştır. Pisanello'nun bir başka öğrencisi Constanzo da Ferrara, Napolili Ferdinand tarafından muhtemelen 1477 - 78 yılında İstanbul'a gönderilir. Constanzo da Ferrara İstanbul'da kaldığı süre içinde II. Mehmed için bronzdan madalyonlar hazırlamıştır. Bu madalyonlardan biri 1481 tarihlidir ve bir yüzünde Fatih'in profilden büst portresi, diğer yüzünde onu at üzerinde gösteren tasvir vardır (OAM., WNG). Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphane'sinde *Fatih Albümü* içinde yer alan Fatih portresini, bu madalyondaki portre ile olan benzerliğinden dolayı kimi araştırmacılar Constanzo da Ferrara'ya, kimileri doğulu bir sanatçıya atfederler (H.2153, 145a). II. Mehmed'in Venedik yönetiCisinden bir bronz dökümcüsü ve heykeltıraş isteği üzerine 1479 - 80 yılında Venedikli ressam ailesinden Gentile Bellini ve bir heykeltıraş İstanbul'a gönderilmiştir. Bellini'nin İstanbul'daki çalışmalarından günümüze kalanlar, II. Mehmed'in yağlıboya portreleriyle (LNG. Nr.3099, Basel özel koleksiyon), bronz madalyonu (özel koleksiyon) ve figür çizimleridir (LBM. Nr.P.p.1-19, 1895-9-16-974). Türk giysileri içinde Venedik'e dönen Gentile Bellini, kardeşi Giovanni Bellini ile birlikte yaptığı resimlerinde doğulu tipleri kullanmaya başlar. İtalyan ressamlardan Pinturicchio ve Carpaccio da aynı yolu izler. Venedik'i 1494 - 95 yılında ilk kez ziyaret eden Alman ressam Dürer de Belliniler'den esinlenerek, Almanya'ya dönüşünde yaptığı baskı resimlerinde Türk tiplerini kullanır. Bir Osmanlı seçkini ve bürokratı olan yazar Mustafa Âli, 1587 yılında yazdığı *Menakıb-ı Hünerverân* isimli eserinde Fatih döneminde, Türk

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

1466 yılında hazırlanan cerrahlıkla ilgili Cerrâhiyetü'l-hâniyye (FMK. Ali Emiri 79, PBN. Turc. 693) dönemin minyatürlü kitaplarıdır. Bu eserlerden edebi konulu olanların, 1440'lı yıllardan sonra, Timurî yönetimindeki Şiraz'dan Edirne'ye göç eden bir grup sanatçının sözü edilen kitapların hazırlanmasında Türk meslektaşlarıyla çalıştıkları görülür. Resimlerde kimi kadın ve erkek figürlerinin başlık biçimleri, doğa elemanları, mimarilerin süslemeleri, kırmızı renk, Türk'e özgü öğelerdir. Edirne atölyesine 1460 - 80 yıllarına atfedilen eserlerden *İskendernâme,* Germiyanlı Süleyman Şah, Emir Süleyman ve sultan I. Mehmed tarafından himaye gören şair Ahmedî'nin (ölm. 1416) eseridir. Makedonyalı İskender ile ilgili öykülerin yer aldığı kitaptaki bölümlerden biri de Osmanlı tarihiyle ilgilidir. Bu bölüm Osmanlı padişahlarının resimli tarihinin ilk örneği olarak dikkati çeker. Ahmedî'nin *İskendernâme*'sinin resimli kopyasının Fatih döneminde hazırlanması bir rastlantı değildir. Fatih'in İskender ile ilgili Yunanca kitaplara sahip olduğu, onunla ilgili öykülerin Fatih'e her gün okunduğu bilinmektedir. II. Mehmed'in saray tarihçisi İmrozlu Kritobulos, *Fatih'in Tarihi* adlı kitabında onu İkinci İskender olarak tanıtır. Fatih'in batı kültürüne olan ilgisi bununla sınırlı kalmaz. 1462 yılında Truva'yı ziyaretinden kısa bir süre sonra Homeros'un *İliada*'sının bir kopyası yapılır. Ayrıca ilkçağ coğrafyacısı Batlamyus konusunda, uzman Amirutzes ile çalışır ve Amirutzes'in oğlu Batlamyus coğrafyasının Arapça kopyasını hazırlar. Bu kitabın Yunanca bir kopyasının ilk sayfasında da Fatih'in ilk karısı Dulkadirli Sitti Hatun'u bir fil üzerinde otururken gösteren portrenin olması, Fatih'in eşinin de ilgi alanının genişliğini gösterir (VML. Cod.516). İstanbul'un geçmişini de öğrenmek isteyen Fatih bu konuda yazılmış Yunanca bir eseri Türkçe'ye ve Farsça'ya çevirtir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

si gibi olaylar, Akkoyunlular'a hizmet eden İsfahanlı, Şirazlı, Tebrizli sanatçıların ve astronom Ali Kuşçu gibi bilginlerin İstanbul'a göçüne yol açmıştır. İşte böyle ilişkiler sonunda İstanbul'a getirildiği sanılan ve Şiraz'da resimlenen bir *Hamse - i Nizamî,* sultan II. Mehmed'e ithaf edilmiştir (TSM. R. 862).

Fatih'in oğlu II. Bayezıd (1481 - 1512), hükümdar olmadan önce 27 yıl Amasya'da validir. Onun çevresinde bulunan şairler, katipler ve Amasya'da üretilen eserlerden Amasya'da kültürel etkinliklerin yoğunluğu açıkça görülmektedir. II. Bayezıd'ın kültür himayeciliği tahta çıktığında da sürer. O, çağdaşı Müslüman yöneticiler gibi davranır. Timurî sultan Hüseyin Baykara (ölm. 1506) Herat'ta; Akkoyunlu sultan Yakub (ölm. 1490) Şiraz ve Tebriz'de; Memluk sultanı Kayıtbay (ölm. 1495) Kahire'de kültürel zenginliklerin olabildiğince yaşanmasına destek olmuşlardır. Özellikle Timurîler'in yönetimindeki Herat'ta, Akkoyunlular'ın yönetimindeki Şiraz ve Tebriz'de, 15. yüzyılın son çeyreğinde, resim sanatının son derece özenli ve özgün örnekleri yaratılmıştır.

Şiir, felsefe, astroloji, kozmoğrafya ve mekanik II. Bayezıd'ın ilgi alanlarıdır. Mekaniğe olan ilgisi bir köprü projesi için Leonardo da Vinci'yi İstanbul'a davet etmesine de yol açar, ancak bu davet gerçekleşmez. Kimi İtalyan ressamların da II. Bayezıd'a hediye olarak tablo getirdikleri bilinmektedir. Onun dönemindeki saray nakkaşhanesinde *Kelile ve Dimne* (BPOWM. Nr.51.34; BİK. Nr. Hüseyin Ç. 763). *Hüsrev ve Şirin* (UUL. Nr. Vet.86; NMMA. Nr. 69.27; TSM. H.686), *Hamse-i Hüsrev Dehlevî* (TSM. H.799) gibi, çağdaşı Timurî ve Türkmen saraylarında gelenek olduğu şekilde konusu edebiyat olan eserlerin resimlendirildiği görülür. 15. yüzyıl Türkmen atölyelerinde sıklıkla resimlenen, 14. yüzyıl şairi Muhammed

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Fatih Sultan Mehmed'in portresi. Ressamı Sinan Bey veya Ahmed Şiblizade. 1480 yılı. TSM.H. 2153, y. 10a

ressam Sinan Bey'in Venedikli ressam Mastori Pavli'nin öğrencisi olduğunu, Sinan Bey'in öğrencisi olan Bursalı Ahmed Şiblizade'nin de portre yapan ressamların en iyisi olduğunu belirtir. Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndeki *Fatih Albümü* içinde yer alan bir diğer portre II. Mehmed'i bağdaş kurmuş otururken, bir elinde mendil, diğerinde tuttuğu gülü koklarken betimler ve bu resim Sinan Bey'e veya Ahmed Şiblizâde'ye atfedilir (TSM. H.2153, 10a).

II. Mehmed'in batı kaynaklı bilim ve sanat ürünleri kadar doğunun örneklerine de ilgi gösterdiği bilinmektedir. Onun çağdaşı Türk devleti Akkoyunlular'la olan politik ilişkisi; Uzun Hasan (ölm. 1478) ile yapılan savaş, Uzun Hasan'ın kitap üretim merkezi Şiraz'da ve İsfahan'da vali olan oğlu Uğurlu Mehmed'in Osmanlılar'a sığınması, onun Fatih'in kızıyla evlenme-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ler içinde gösterilmiştir. Böyle bir tasarımın benzerine İslam resminde rastlanmaz. Kimi araştırmacılar bu resmin ikonografisini 14 - 15. yüzyıl Güney İspanya elyazmalarının resim geleneğine bağlarken, kimileri de Orta Asya geleneğine bağlar. Şair Bursalı Firdevsi'ye muhtemelen bu hizmetinden dolayı 1506 - 11 yılları arasında beş kez 3000 akçe ile Bursa işi beneklı ve nakışlı kadife elbise in'am verilmiştir. Klasik Osmanlı şiirinin ve nesrinin kaynağı olacak şairler genelde II. Bayezıd'ın himayesiyle ortaya çıkmış, şairlik bir meslek olarak ilgi görmüştür. Tarih yazıcılığı da bu dönemde gelişmiş, İdris-i Bitlisî, Neşrî, Kemalpaşazâde eserlerini bu sultanın desteğinde yazmışlardır. *Şahnâme-i Melik-i Ümmî,* Derviş Muhammed b. Abdullah Nakkaş tarafından kopya edilmiş ve muhtemelen onun tarafından resimlenmiş manzum bir tarihtir (TSM. H.1123). II. Bayezıd döneminin 1484-85 yılı olaylarını konu alan bu küçük tarih kitabının bir resmi özgündür. Bu eserin, belki saray şahnamecisi olarak sultan tarafından görevlendirilecek Melik-i Ümmî'den istenen bir şahname modeli olması mümkündür. Dönemin resimlerinde genelde ortak olan özellikler; mimari çizimlerde üçüncü boyuta ve gölgeli boyamayla hacim verme eğilimi, gözü derinlere çeken manzara anlayışı, kimi figür tiplerinde ve doğa elemanlarında Akkoyunlu Türkmen üslubunun izlerinin varlığıdır.

1500 - 05 yılları arasında İstanbul'da, eski saray bahçesi içinde yapımı süren II. Bayezıd'ın külliyesi içinde yer alan caminin tefrişi, saray nakkaşlarını oldukça meşgul etmiş olmalıydı. Caminin inşaatı sürerken ve bittikten sonra burası için Kuran'lar, halılar, seccadeler, kandiller, askılar, fenerler cüz mahfazaları, rahleler, avizeler, Kuran keseleri, çoğunluğu bizzat bu eserleri hazırlayanlar tarafından camiye hediye getirilmiş ve karşılığında kendilerine in'amat verilmiştir. II. Baye-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Aslanla boğanın mücadelesi. ***Kelile ve Dimne'*** *den. 1495 yılı. BİK, Hüseyin Çelebi, 763, y. 61b.*

Assar'ın *Mihr-i Müşterî* isimli Farsça eseri muhtemelen II. Bayezıd için 1487 yılında Amasyalı İbrahim tarafından Türkçe'ye çevrilir (BL. Nr.Or.7742). Bu eserin Akkoyunlu Türkmen atölyesinde Şiraz'da 1482 yılında resimlenen Farsça kopyalarından biri II. Bayezıd'a ithaf edilmiştir (TSM.A.3563). Bursalı şair Uzun Firdevsî, doğulu hükümdar ve bilge peygamber Süleyman'ın olağanüstü olaylarla dolu yaşamını anlatan, aynı zamanda ansiklopedik bilgileri de içeren bir eseri *Süleymanname*'yi yazar ve bunun bir kopyası da döneminde resimlenir, II. Bayezıd'a sunulur (DCB.T.406). Eserin başında karşılıklı sayfada yer alan minyatürlerden birisi, üzeri kubbeyle örtülü bir köşkte oturan Süleyman Peygamber'i, diğeri, benzer biçimde bir köşkte oturan Belkıs'ı betimler. Her ikisinin maiyetindekiler ve kozmoğrafik tasvirler alt alta dizilmiş yatay şerit-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

rin cinsi, karşılığında ona ödenen paranın tutarı veya verilen kaftanın cinsi in'am defterine kaydedilmiştir. Nakkaşhanede görev yapan tüm sanatçılar gibi musavvirlerin de atanma, maaş, terfi, çıkış gibi işlemlerinden nakkaşhanede yapılması istenen işin resmen ilgili sanatçıya verilmesinden hazinedarbaşı sorumluydu. Sanat değeri olacak kitabın hazırlığına ilişkin tasarılar yönetimin üst kademesini ilgilendiriyordu. Saray nakkaşhanesinde işe başlayan her sanatçı, **ehl-i hirefe** bağlı olsun veya olmasın sarayın hizmetinde ve yönetimin istediği doğrultuda eser vermekle yükümlüdür. Ancak, yeni uyum ve güzellik yolları yaratmada sanatçı özgür davranır. Değişik ortamlardan da gelmiş olsa, 16. yüzyıl başlarından başlayarak tüm kitap sanatçıları gelenekselleşmiş biçimlerin işlenmesinde ustalığın doruğuna varırken, yeni geleneklerin tohumlarını da atar, üretilen eserler artık Türk'e özgü özelliklere sahiptir.

Osmanlı sarayında elyazma eser hazırlanmasında çalışanların, sarayda hangi mekanda çalıştıklarına ilişkin kesin bilgilere rastlanmaz. Bu sanatçıların nakkaşhane adı verilen yerde faaliyet gösterdikleri bilinmekte ve bu nakkaşhane binasının Topkapı Sarayı'nın Bab-ı Hümayun'u dışında Arslanhane'nin yanında olduğu ve sarayın birinci avlusunda ressam, müzehhip, mücellit gibi sanatçılara tahsis edilebilen atölyelerin bulunduğu genellikle kabul edilir.

Minyatür Sanatında Verimli Bir Dönemin Başlangıcı: 16. Yüzyıl Başı

Osmanlı Devleti'ni yönetenler başta sultan ve vezirler olmak üzere Osmanlı topraklarına katılan ülkelerin zenginliklerinin, meydana getirilen sanat eserlerinin ve sanatçılarının değerini kuşkusuz çok iyi biliyorlardı. O ülkenin taşınabilen

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

zıd dönemine ait belgelerde yer alan ve şairler, nakkaşlar, hattatlar, yazarlar ve hediye getirenlere verilen in'amatın tutarı, dönemin politik durgunluğuna karşılık sultanın merakları doğrultusunda kültürel ortamın canlı kılındığını göstermektedir.

Osmanlı Saray Teşkilatı İçinde Nakkaşların Yeri

Osmanlı devletinin imparatorluk haline gelmeye başladığı yıllardan sonra saray yönetimi, Osmanlı saray teşkilatı içinde **ehl-i hıref** adı altında sanatçı topluluğu oluşturmuştur. Sarayın her türlü sanat ve zenaat işlerini gören ve saraydan maaş alan bu topluluk imparatorluğun politik gücünün üst düzeye ulaştığı ve imparatorluk hazinesinin zengin olduğu dönemde kalabalık bir kadroya sahipti. Yıllar boyunca bu topluluğun hazırladığı eserlere yapılan harcamalar ve sanatçılara ödenen ücretler göz önüne alınacak olursa, saray yönetiminin koruyuculuğunu sultan ve vezirin yaptığı sanat eserlerinin üretiminde bu denli bir masrafı üstlenmesi, sanat eseri üretimini yoğun devlet işlerinin bir parçası olarak görmelerindendir.

Osmanlı sarayının kitap sanatçıları **ehl-i hıref** teşkilatı içinde katipler, mücellitler ve nakkaşlar adı altında bölükler oluşturuyor ve bu teşkilatın diğer mensupları gibi yevmiye üzerinden üç ayda bir maaş alıyorlardı. Mücellit, müzehhip ve çıraklar gibi musavvirlerin de aldıkları maaş ve terakki, maaş defterine yazılmıştır. Eser üretimi işinin yoğun olduğu veya yapılacak iş için yetenekli birisi **ehl-i hiref** içinde bulunmazsa çarşı esnafı arasından ücreti karşılığında yeterli sayıda usta sarayda çalıştırılmıştır. Bayramlarda padişah için yapılan özel işlerde padişah, eser getiren nakkaşı kaftan veya para vererek ödüllendirmiştir. Eser getiren sanatçının adı, getirdiği ese-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sanlı sanatçıların da bulunduğu bir grup Tebrizli sanatçı İstanbul nakkaşhanesine gönderildi. Topkapı Sarayı Kütüphanesi' nin sahip olduğu kitap hazinesinin bir kısmının, özellikle de ünlü minyatür albümlerinin bu yolla saraya getirildikleri sanılmaktadır. Saray nakkaşhanesinin bu ortamında resimlendirildiği bilinen bir eser 1515 tarihli *Mantık el-tayr*'dır (TSM. E.H.1512). Attar'ın bu eserinin Türk tasviri için özel değeri, iri sarık giyimli, cılız yapılı figürler, küme yeşil yaprak ve çiçekler, tepesi kıvrık, selviye benzer ağaçlarıyla, ileriki yıllarda Osmanlı minyatürünün önemli bir grubunu oluşturacak örneklerden biri olmasından ileri gelmektedir. Böylece Horasanlı, Tebrizli nakkaşların, Osmanlı sarayında eğitilmiş olanların ve İstanbul esnafı arasından seçilen sanatçıların da katkılarıyla Türk'e özgü biçime sokulmuş öğelerle bir imparatorluk sanatının 1520'li yıllardan sonra ortaya çıktığı görülüyor. Bu yıllar Osmanlı Devleti'nin doğuda ve batıda güç oluşturmaya başladığı, imparatorluk gelirlerinin arttığı bir dönemin başlarıydı. Dönemin sultanı öylesine yoğun devlet işleri arasında, oldukça yüklü bir masrafı da üstlenerek Osmanlı sarayını yönlendirecek biçimde olgun bir teşkilatı sağlam temellere oturtuyordu. Bu teşkilat saray nakkaşhanesiydi. Saray nakkaşhanesinin sistemli olarak teşkilatlanmasında, sanat ürünlerinin imparatorluğun şanına yakışan tarzda, cıvıl cıvıl bir şatafat, lüks ve zenginliğe ulaşmasında, şık, güzel, zarif, göze hoş gelen coşturucu çizimlerle ifadesinde, sanat hamisi olarak Kanuni Sultan Süleyman'ın (1520 - 66) ve veziriazamların rolü olmuştur.

Kanuni Sultan Süleyman Dönemi (1520 -66)

46 yıl Osmanlı İmparatorluğu'nu yönetecek olan Sultan Süleyman 1520 yılında tahta çıkmak üzere Manisa'dan İstanbul'a gelirken yanında İbrahim isimli Pargalı bir devşirme de

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

değerleri ve sanatçılarının bir kısmı Osmanlı sarayına getirilirdi. Özellikle sultan I. Selim döneminde (1512 - 20) doğudan getirilen sanatçıların Osmanlı nakkaşhanesinin belirli bir düzeye ulaşmasında önemli rolleri olmuştur. Sultan I. Selim, Safeviler'den 1514'te Tebriz'i aldığı sırada geniş bir sanatçı kadrosuyla çalışan Tebriz nakkaşhanesi, sanat alanında bütün İslam dünyasına üstünlük kazanmış durumdaydı. Safevî sultanı Şah İsmail (ölm. 1524) 14. ve 15. yüzyıl boyunca İslam tasvir sanatında üstün yapıtların hazırlandığı Şiraz ve yöresini Akkoyunlular'dan, Herat'ı Timurîler'den almış ve nakkaşhanenin ünlü sanatçılarını ve önemli yapıtlarını Safevî sarayı nakkaşhanesinde toplamıştı. İşte sultan I. Selim de Tebriz'i aldığında Safevîler'in nakkaşhanesini en gözde sanatçılar ve sanat eserleriyle donanmış durumda buldu. Aralarında Hora-

*Padişah ve derviş. **Mantık el-tayr**'dan. 1515 tarihli. TSM, E.H. 1512, y. 129b-130a.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ları mücevherli atının üzerinde sözü edilen miğferi giymiş olarak, caddesi zafer taklarıyla süslü Belgrad'a girer. İbrahim Paşa'nın 1524 yılındaki düğünü, şehzadelerin 1530 yılındaki sünnet düğünü için düzenlenen şenlikler muhteşem tasarlanmıştı. Sünnet düğünü şenliğine davetli olanlar arasında Alvise Giritti'de vardı. Bütün bu ihtişamın gösterilmesi İbrahim Paşa'nın isteğiyle olmuştu. Paşa'nın sanat düşkünlüğü Macaristan seferi sırasında Buda sarayından getirdiği üç bronz heykeli Atmeydanı'ndaki sarayının önüne diktirmesinden bellidir. Böylece 1532 - 36 yılları arasında İstanbul batılı kuyumcuların, ressamların, halı tasarımcılarının ziyaret ettikleri bir kenttir. Bu süre içindeki ihtişamın göstergesi resimli elyazma üretimine fazla yansımamıştır. Üretim mütevazi ölçüde kalmıştır. 15. yüzyılda Herat'ta yaşayan Ali Şîr Nevâi'nin eserleri resimlenmek için seçilen edebiyat eserlerinin başında geliyordu. Firdevsî'nin *Şahname*'sinin, Nizami'nin *Hamse*'sinin Türkçe çevirileri, Camî ve Şahî'nin eserleri de resimlenmek için seçilmişti. Bu eserlerin resimleri farklı sanatçılar tarafından yapılmıştır. Bunlar arasında bir sanatçının üslubunun çok yaygın olduğu görülür (TSM, R.804). Vücutların cılız görüntüsüne aykırı iri beyaz renk sarıklı figürler, uçları sivrilerek bükülen küme çiçekler ve servi ağaçları bu ressamın ve yardımcılarının başlıca özellikleridir. Konusu edebiyat olan bu eserlerin resimlenmesinde etkin bir grup ressam da Tebriz yoluyla saray nakkaşhanesine gelen Horasan kökenli sanatçılardır (TSM.H.987). Nakışçı üslupta eser veren bu ressam grubundan biri de sultan I. Selim dönemi tarihini, *Selimnâme*'yi (TSM, H.1597 - 98) 1520'li yıllarda resimler.

Yeni Bir Tasvir Türü: Matrakçı Nasuh'un Resimleri

Sultan II. Bayezıd döneminde Enderun'a giren Nasuh b. Karagöz b. Abdullah el-Bosnavi, 1517 yılında I. Selim için ma-

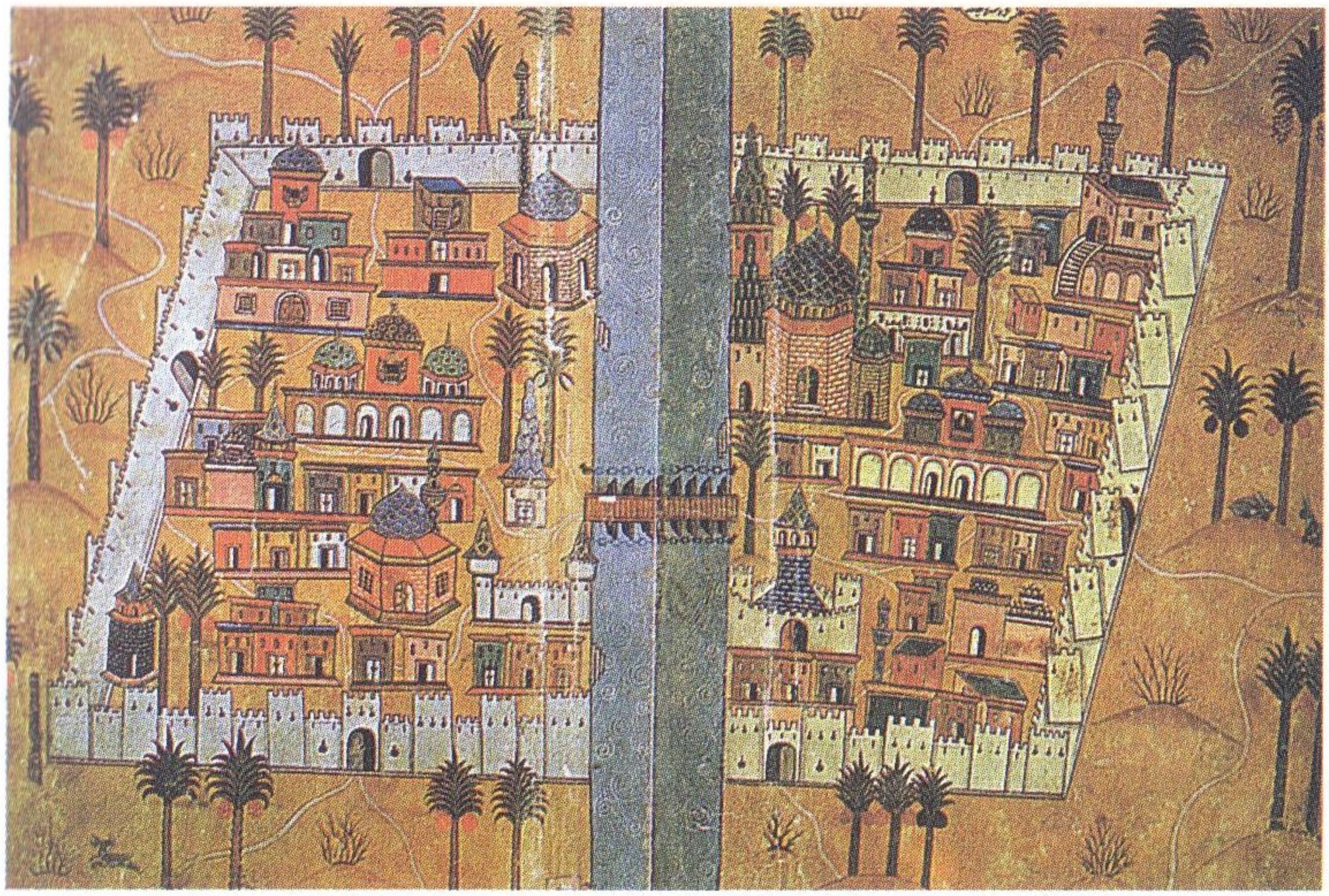
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

vardı. İtalyanca, Rumca, Arapça ve Farsça bilen ve adı İbrahim olan bu devşirme, güzel keman çalardı ve sesi de güzeldi. Sarayda kapıağası, hasodabaşı gibi görevlerden sonra veziriazam olan İbrahim Paşa'ya Atmeydanı'nda bir de saray tahsis edilmişti. Veziriazamlığı sırasında (1523 - 36) Mohaç (1526), Viyana (1529) ve İran (1534 - 36) seferlerinde kumandanlık yapan İbrahim Paşa gösterişli giyinir, mücevherli yüzükler takardı. İstanbul Venedik arasında ticaret yapan Venedikli tüccar Alvise Giritti'nin İbrahim Paşa ile olan yakın dostluğu ve sultanın mücevhere karşı olan ilgisi Venedik ile canlı bir mücevher ticaretinin başlamasına yol açar. İbrahim Paşa'nın girişimiyle Venedikli bir kuyumcudan 115.000 dükaya elmaslar, yakutlar, inci ve zümrütlerle bezemeli bir miğfer satın alınır. Sultan Süleyman, tantanalı bir alayla koşum takım-

Avlanan avcılar.
Divan'dan.
1530 yılı.
TSM, R. 804, y. 52a.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

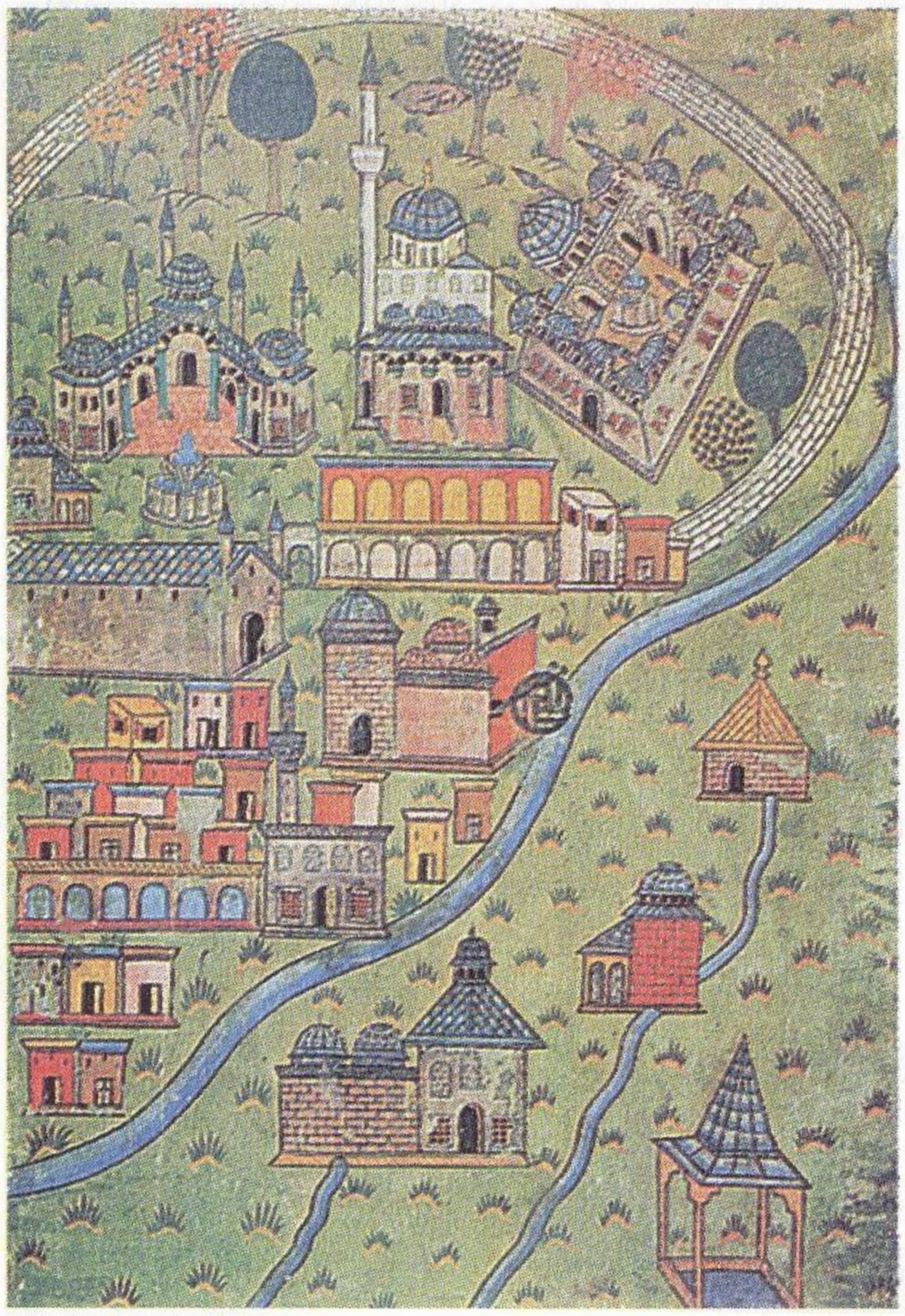

*Hille. **Mecmu'ı Menazil**'den. Ressamı Matrakçı Nasuh. 1537 tarihli. İÜK, T. 5964, y.67b-68a.*

yazmaya başladığı ve birkaç bölümün resimlerini de yaptığı tarih kitaplarıdır. Bu tarihin resimli bölümlerinden biri sultan II. Bayezıd dönemi olaylarını anlatan ve içinde, fethedilen kale ve limanların resimleri olan *Tarih-i Sultan Bayezıd*'dır (TSM.R.1272). Bir tür selimname olan ikinci resimli eserde, sultan I. Selim'in cülusundan ölümüne kadar olan olaylar anlatılır ve Tebriz seferiyle ilgili bölümde salt kent tasvirleri yer alır (DSLB. E.391). *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irâkeyn* veya *Mecmu'ı Menâzil,* sultan Süleyman'ın 1534 - 36 yılları arasındaki İran seferini konu alır. Matrakçı Nasuh bu sefer sırasında konulup göçülen menzilleri gün gün kaydetmiş, yol üzerindeki konak yerlerinin mimarlık örneklerini, topografik özelliklerini, kimisi çift sayfa 128 resimle belgelemiştir (İÜK.T.5964). Nasuh'un resimli tarihlerinden bir başkası *Tarih-i Feth-i Şikloş* ve *Estonibelgrad,* yine sultan Süleyman döneminde 1543 yı-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

tematikle ilgili bir eser yazar. Daha sonra Mısır'a giden Nasuh, orada ünlü silahşorlarla gösterilere katılır. Silah ve matrak oyunundaki başarısı onun Osmanlı ülkelerinin en üstün silahşoru Matrakçı Nasuh olarak tanınmasına yol açar. Mısır dönüşünde silahşorlukla ilgili bir de kitap yazar. Şehzadelerin 1530 yılında Atmeydanı'nda yapılan sünnet düğünü şenlikleri için Nasuh, hareket edebilen, duvarları nakışlarla süslü, kağıttan iki büyük hisar yapar. Bunların içine yerleştirilen askerler; toplar, tüfekler ve matraklarla gösterilerde bulunurlar. Nasuh'un bu maket tasarımı çok beğenilir. Onun bir başka gösterisi ise Safevî Şahı Tahmasp'ın (ölm. 1576) Osmanlılar'a sığınan kardeşi Elkas Mirza'nın İstanbul'a gelişi dolayısıyla yapılan törende yer alır. Bu kez Nasuh, şehzadenin ve veziriazam Rüstem Paşa'nın önünde Matrak oyunu düzenler. Nasuh'u ünlendiren bir diğer tasarı 1520 yıllarında sultan Süleyman'ın isteğiyle

Eskişehir.
Mecmu'ı
Menazil'den.
Ressamı
Matrakçı
Nasuh. 1537
tarihli, İÜK,
T. 5964,
y.102b.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ni anlatan eserlerde, kimi zaman hac vekaletnamesi olarak düzenlenmiş rulo şeklindeki eserlerde yer alır. Nasuh'un çizimleri gibi figürsüz plan ve kroki şeklindeki bu tasvirler salt kutsal yerleri değil, eserlerin hazırlandığı dönemde Mekke ve Medine dolaylarındaki mimarlık örneklerini sultan Süleyman'ın imar faaliyetlerini de belgeler (TSM. A.3547, R.917, H.1812).

Büyük Tasarımların Başlaması

1540'lı yıllardan sonra sultan Süleyman'ın yeni bir kimliğe büründüğü, zengin giyimden ve mücevherden vazgeçtiği görülür. Sevgili şehzadesi Mehmed'in (ölm. 1543) ve vezir Rüstem Paşa'nın (ölm. 1561) tasarruf tedbirlerinin sultanın değişiminde etkin olduğu söylenebilir. 1544 yılında Mimar Sinan İstanbul'da anıtsal ilk yapısına Şehzade Mehmed Camii'ne, 1550'de Süleymaniye Camii'ne başlar. Birincisi 1548'de diğeri 1557'de açılır. Yaklaşık bu süreler içinde iki büyük kitap tasarımının hazırlığı da yapılır. Bunlardan birisi 61,5 x 42,5 cm. ölçüsünde tasarlanan ve hattı Ahmed Karahisari'ye yazdırılacak olan bir Kuran (TSM.HS.5) diğeri beş ciltlik *Tevârih-i Âli Osman*'dır (İtalya, özel koleksiyon, New York özel koleksiyon ve TSM.H.1517). Sonuncusunun 1558 yılında tamamlanmasına rağmen, Kuran, hattatın ölümüyle yarım kalacak ve tamamlanması 1596 yılına kadar uzayacaktır.

Safevi şehzade Şirvan valisi Elkas Mirza İstanbul'a geldiğinde (1547) beraberinde Şirvanlı iki şairi, Eflatun'u ve aynı zamanda nişancısı Fethullah Arif Çelebi'yi de getirmişti. Şair olarak Sultan Süleyman tarafından beğenilen Arifî (ölm. 1561) saray şahnameciliğine atanır ve kendisinden Osmanlı padişahlarının tarihlerde görüldükleri dönemden başlayarak manzum

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

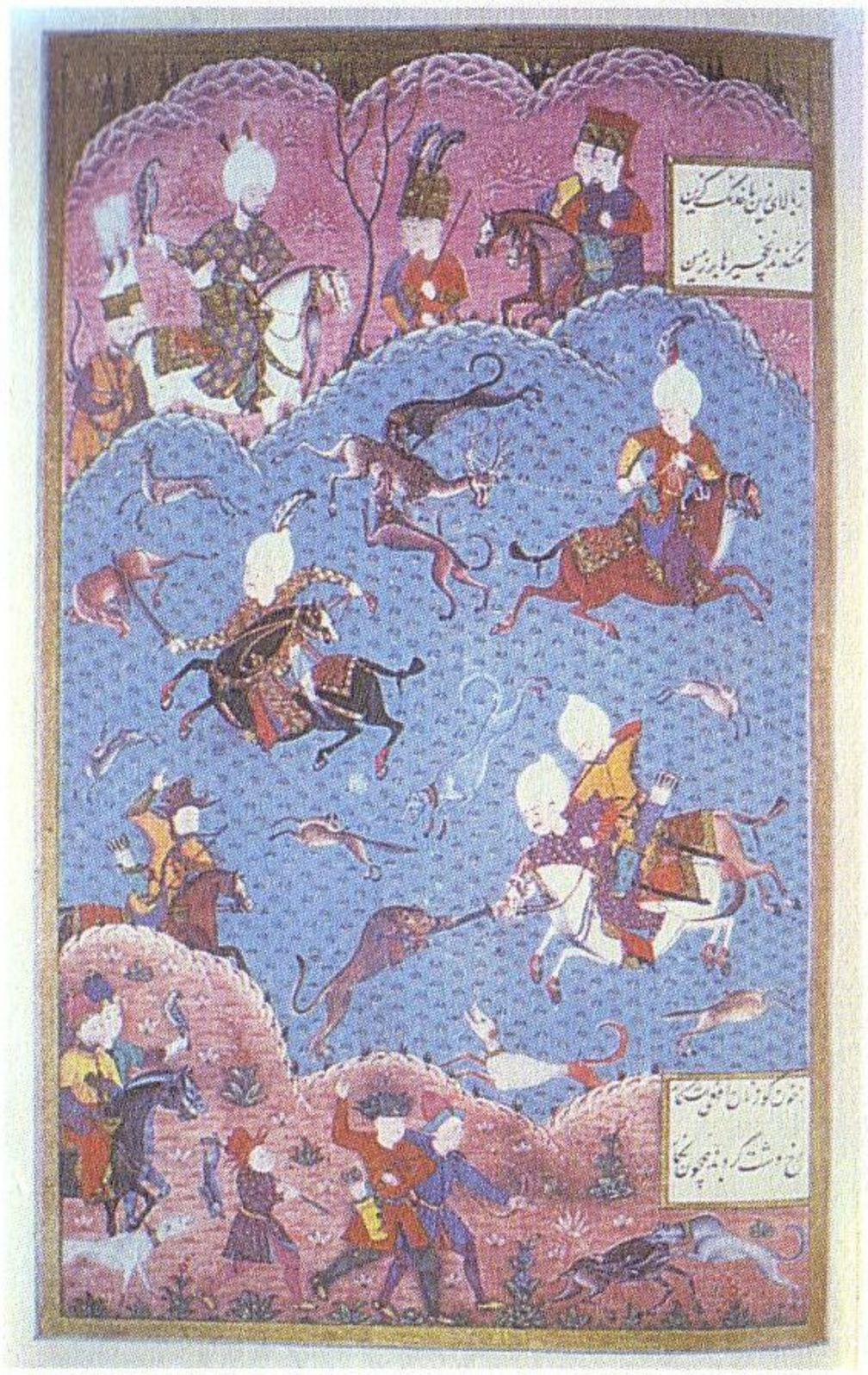

*Genova. **Tarih-i feth-i Şikloş ve Esturgon ve Estonibelgrad'**dan. Ressamı Matrakçı Nasuh, 1545 yılı. TSM, H. 1608, y. 32b-33a.*

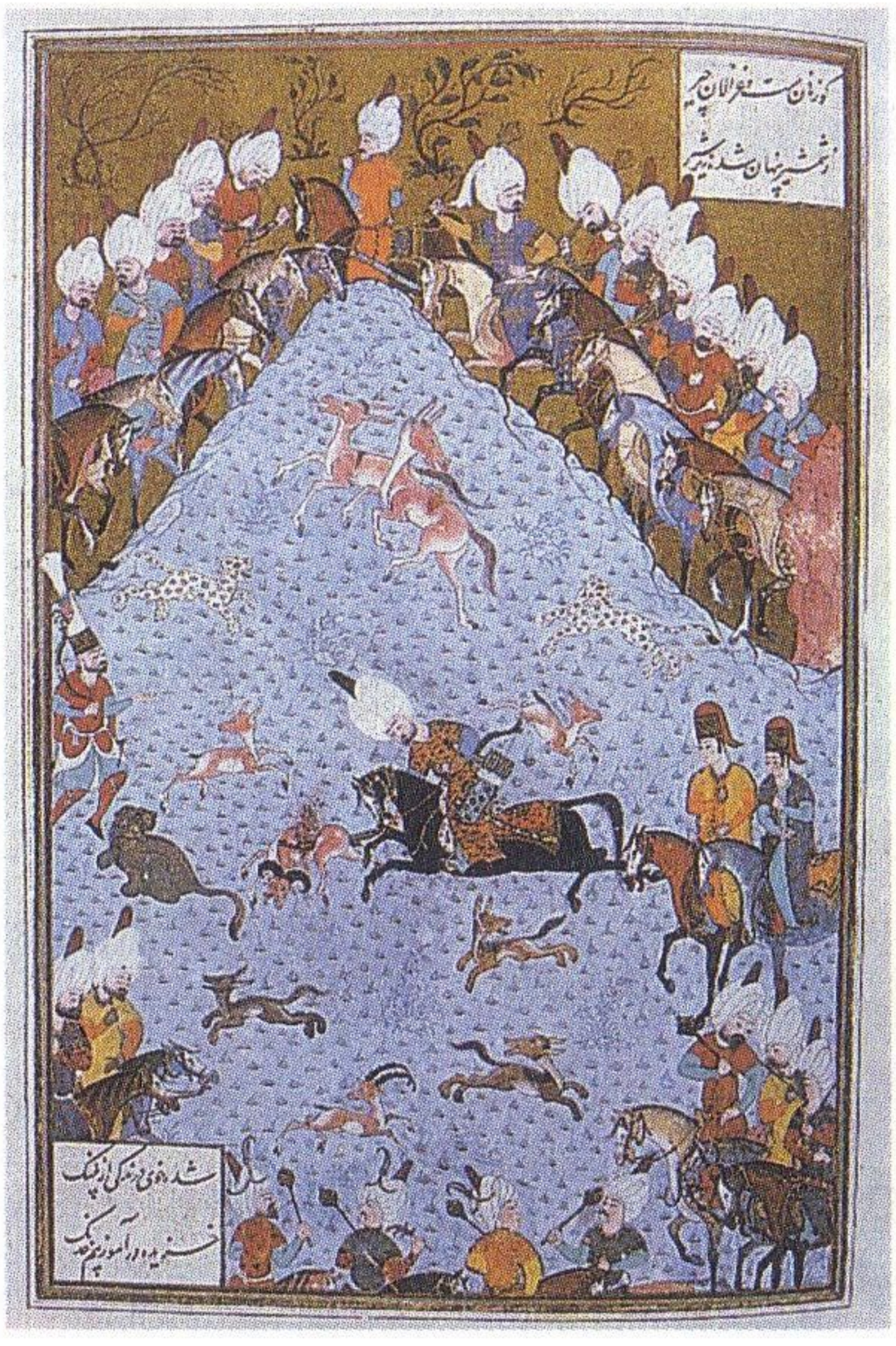
lında ki Macaristan seferi ile Barbaros Hayreddin Paşa'nın Güney Avrupa limanlarına yaptığı seferle ilgilidir (TSM. H.1608). Nasuh, aynı yıllarda düzenlenen bu iki seferden sanki bir günlük gibi yazdığı Macaristan seferine sultanın hizmetinde katılmış, şahsen katılmadığı diğer seferle ilgili resimleri de bilinen haritalardan yararlanarak yapmış olmalıdır. 1537-1545 yılları arasında yaptığı resimlerle Nasuh, topografik manzaralara gözü büyüleyen bir düzen vermiş, yazıyla anlatamadıklarını fırçasıyla görsel dile aktarmış, İslam'da salt manzara ressamlığında çığır açmış, kentlerin 16. yüzyıldaki durumlarını sanki fotoğraf çeker gibi belgelemiştir.

Osmanlılar'da yaygın olan bir tür resim üslubu da sultan I. Süleyman döneminde ortaya çıkmaktadır. Bu resimler hac töre ve yöntemlerini, Mekke ve Medine şehirlerinin özellikleri-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

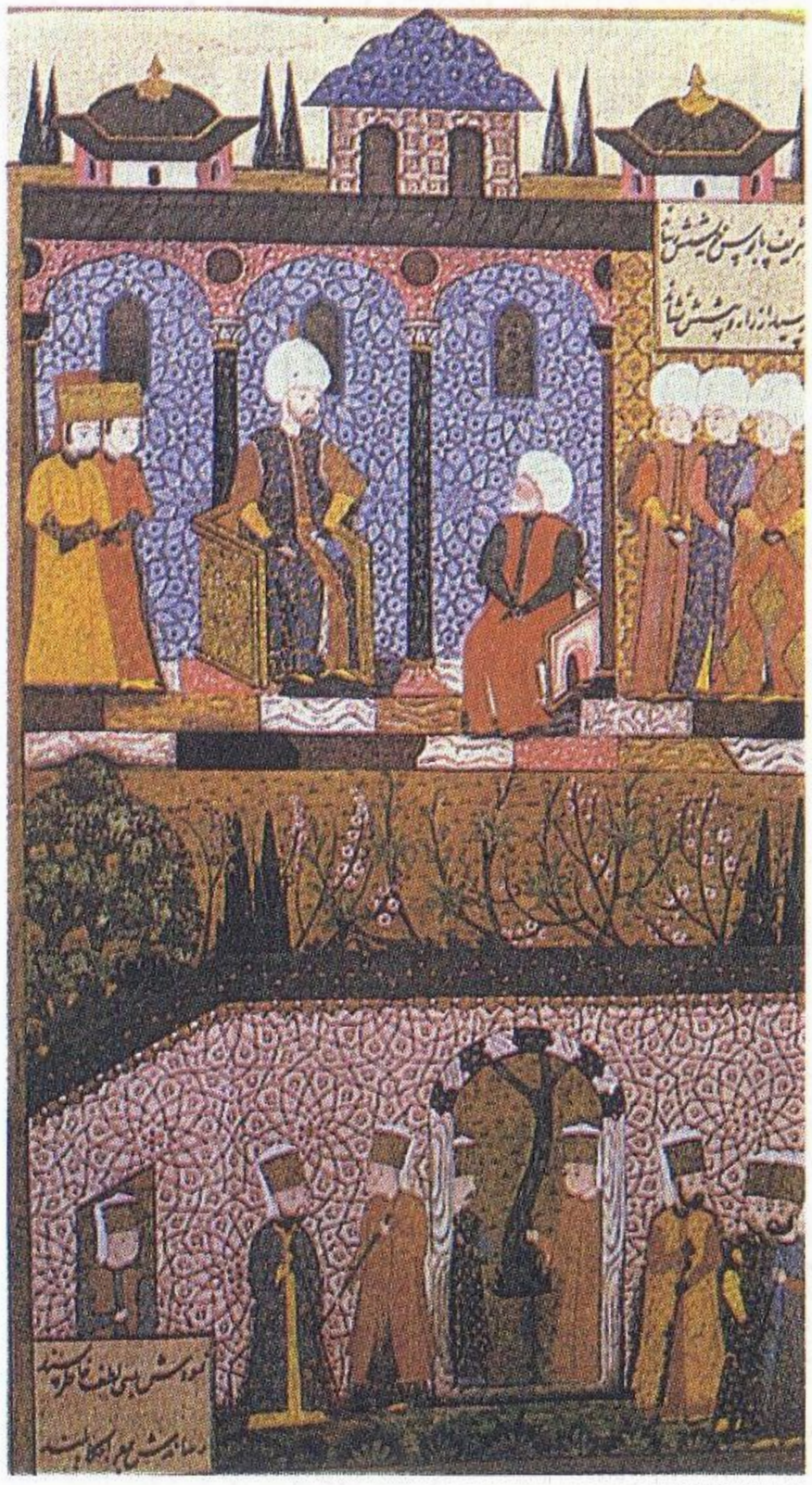
*Kanuni Sultan Süleyman'ın şehzade Selim ile Halep'de avlanması. **Süleyman-name**'den. 1558 tarihli. TSM, H. 1517, y.576a.*

*Kanuni Sultan Süleyman'ın Uzuncaabad'da avlanması. **Süleyman-nâme**'den. 1558, tarihli. TSM, H. 1517, y. 115a.*

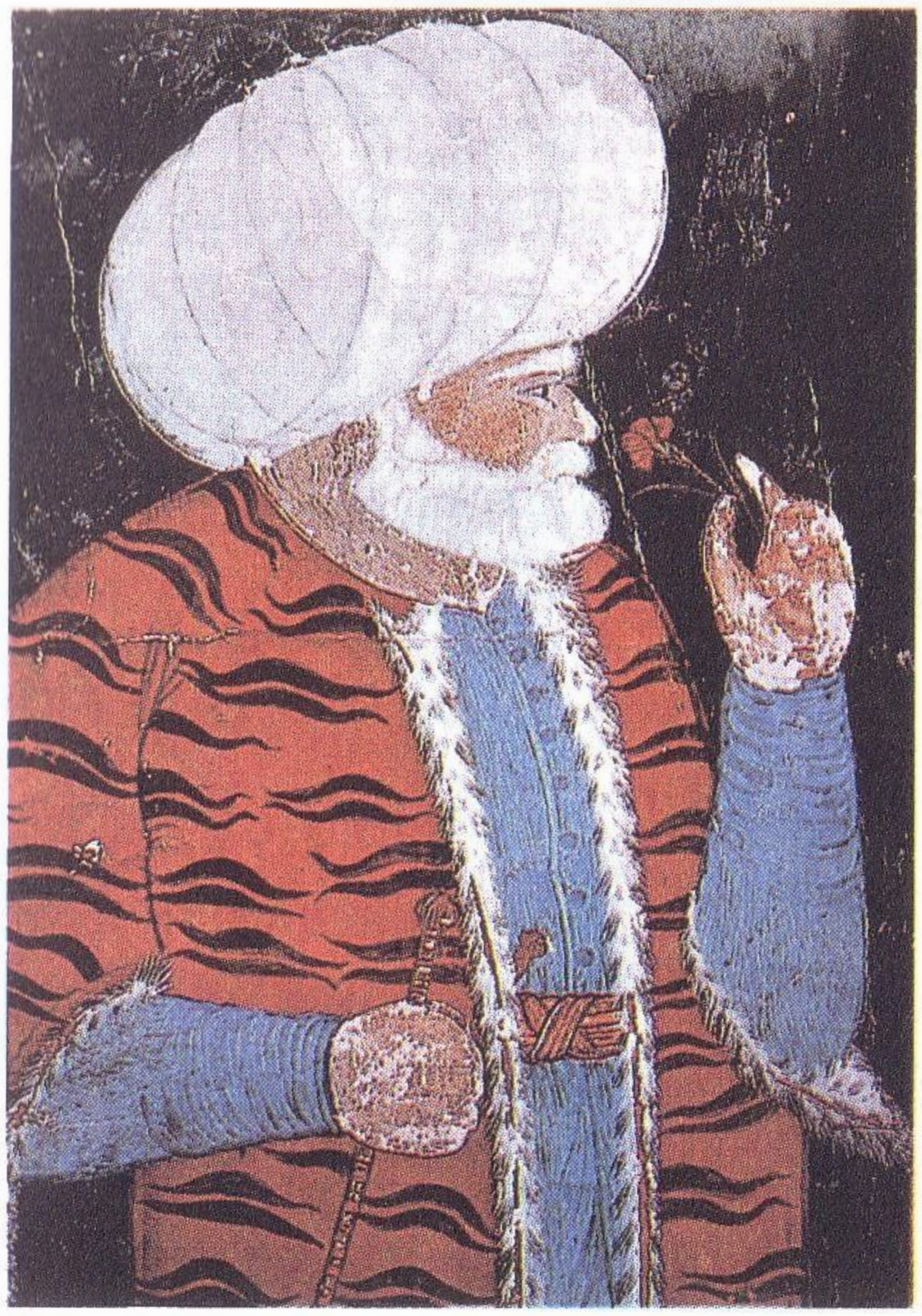
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

şahnamesini yazması istenir, emrine katipler ve ressamlar verilir. Arifî eserini her biri resimli beş cilt olarak hazırlar. Birinci cildi Adem peygamberden Nuh peygambere kadar peygamberler tarihini konu alan *Enbiyanâme*'dir (İtalya, özel koleksiyon). Arifî'inin şahnamesinin ikinci ve üçüncü ciltlerinin nerede olduğu bilinmemektedir. *Osmannâme* adını alan dördüncü ciltte Osman Gazi'den I. Bayezıd dönemine kadar olan olaylar anlatılır (New York özel koleksiyon). Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanat yıllarının 1558 yılına kadar olan olaylarını anlatan ve Arifî'nin hemşehrisi Katip Şirvanlı Ali'nin hattıyla yazılan *Süleymannâme* ise Arifî'nin manzum şahnamesinin beşinci ve son cildidir (TSM. H.1517). 1558 yılında tamamlanan bu ciltteki 69 minyatür beş ressamın elinden çıkmıştır. Ressamlar-

Kanuni Sultan Süleyman'ın Barbaros Hayreddin Paşa ile konuşması. ***Süleymannâme'*** *den. 1558 tarihli. TSM, H. 1517, y.360a.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

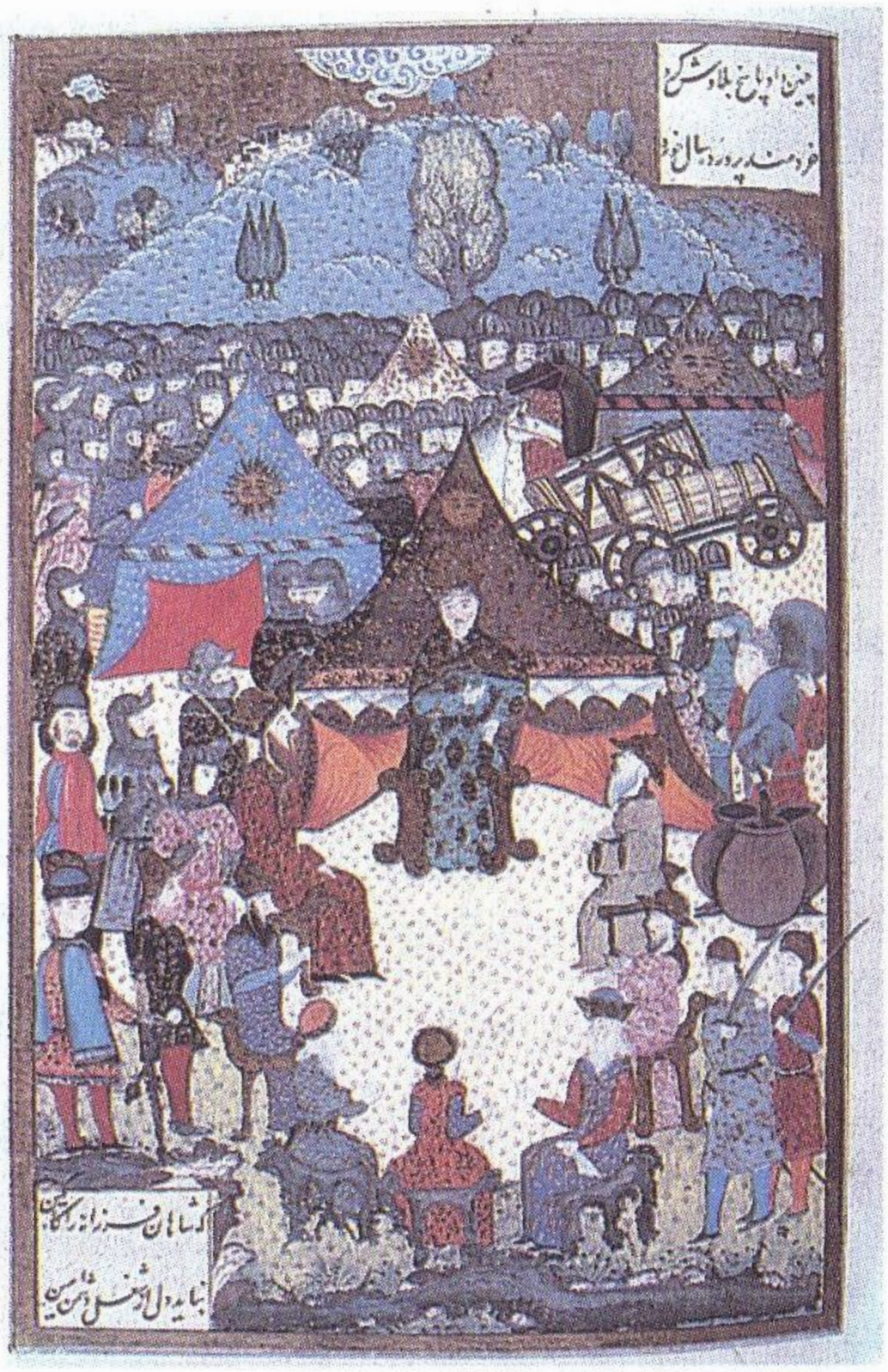
Barbaros Hayreddin Paşa'nın portresi. Ressamı Niğarî. 1540 yılı. TSM, H. 2134, y. 9.

lerinin zırhlarının titiz bir gözlemle çizilmesi ve 1558 yılına ait bir belgede Macar Nakkaş Pervâne isminin bulunması *Süleymannâme*'nin ressam grubu arasında Macar kökenli bir ressamın da olabileceğini düşündürür. *Süleymannâme* yazarı, katibi, cildi, tezhipleri ve resimleriyle bir bütün olarak, Türk resminin yabancı düşün ve sanat dürtülerine açık, katıklı bir imparatorluk sanatı olduğunu vurgulayan bir eserdir.

Ressam Niğarî

Niğarî mahlaslı nakkaş ve şair Haydar'ın (ölm. 1572) İstanbul'da Galata'da Tophane tarafında oturduğu, evinin dönemin seçkinlerinin toplandığı bir yer olduğu, sonraları Eyüp'de dervişlere ve kalenderlere tekke olan bir meyhane açtığı,

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

*Macar kralının ordugahı. **Süleyman-nâme**'den. 1558 tarihli. TSM, H. 1517, y. 200 a.*

dan biri, baştan başa derin gözlemlerle bezenmiş, zengin içerikli, tarihi kaynak değeri bakımından önemli çizimler ortaya koymuştur. Eserin İslam resmi için özel değeri de başta bu ressamın özelliklerinden gelir. Arifî'nin manzum tarihini resimlemeyi üstlenen nakkaş grubunun başı olduğu sanılan ve adı bilinmeyen bu ressamın üslubu, onun 16. yüzyılın ikinci yarısında Türk resmine özgü özellikleri belirleyen Nakkaş Osman olabileceğini düşündürmektedir (y.360a). *Süleymannâme*'nin bir diğer ressamının da figür ressamlığında bir çığır açtığı söylenebilir. Onun çizdiği insan figürlerinin yüzlerinde, kumaş kıvrımlarında, kimi mimari elemanlarda gölgelemeler ustalıkla yapılır, hareket eden, duran figürlerin boyut kazandığı görülür (y.412a, 576a). Nakışçı üslupta çalışan bir nakkaşın da çok sayıda resmi bu eserde yer almıştır (y. 477b). Macar kralını ve ordugahını betimleyen sahnenin (y.200a) ve Macar asker-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Murakka Resimleri ve Ressam Şah Kulu

Saray nakkaşhanesinde 16. yüzyılın ilk yarısından sonra, dönemin veya önceki dönemlerin katip, musavvir ve müzehhiplerinin tek yapraklar halinde olan çalışmalarını bir arada toplayan murakka yapımcılığının yaygınlaşmaya başladığı görülür. Tek tek eserlerin albüme özenle yerleştirilmesinde müzehhip, musavvir, katip ve cetvelkeşin yanı sıra vassale yapmada ustalaşmış kişilerin önemli katkısı olmuştur. Yapıldıkları yöreler ve yüzyıllar farklı olmasına rağmen, eserler öylesine dikkatli bir hesaplama, beceri ve uyumla aynı sayfa üzerinde bir araya getirilirler ki, nakkaşhanenin erişmiş olduğu olgunluk, yüksek düzey, dönemin sanatının gücü bu albümlerde izlenebilir. Sultan Süleyman dönemi saray nakkaşhanesinde akıcı güzel çizgiler, zarif ince motiflerle dopdolu murakkaları Türk sanatına kazandıran müzehhip Karamemi ve ressam Şah Kulu olmuştur (İÜK. F.1426). 1520 - 56 yılları arasında Osmanlı saray nakkaşhanesinde çalıştığı bilinen Şah Kulu'na atfedilen çalışmalar, gövdesinin ana çizgileri kalın hatla belirlenmiş ejderler, kıvrılan ani dönüşlerle kırılan dallar, yumuşak dönüşler yapan, uzayan hançer biçimli yapraklar ve bunlar arasında açmış, tomurcuk halinde hatayi demetleri, değerli bir kuyumcu yapıtı özeniyle desenlenmiş giysiler içinde peri resimleridir. Ressam Şah Kulu peri resimlerinden birini 1545 yılında sultan Süleyman'a hediye etmiştir (WFGA, 37.7; NYMMA. 57.51, 26; TSM. H. 2154, y.2a). Bu örneklerle belirlenen üslubuyla Şah Kulu "saz yazma" veya "saz üslubu" diye tanımlanan üslubun yaratıcısıdır. 1520 yıllarından sonra saray nakkaşhanesinde çok derin etkiler uyandıran bu üslup, yüzyıllarca Türk bezemesinin simgesi olur. Bunlar, tarihi ressamlığın gerçekçiliğinin karşı yanında yüksek bir hayal gücüne dayanan resimlerdir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

renkleri türlü türlü kullanmada, ahular gibi güzeller resmetmede, Mani ve Behzad gibi yüz çizmede usta olduğu şuara tezkerelerinde belirtilir. Galatalı olması dolayısıyla gemicilerle tanışmış ve denizlere açılmış, bundan sonra Haydar Reis olarak çağrılmıştır. Niğarî bu yolla tanıştığı sanılan Barbaros Hayreddin Paşa'nın (ölm. 1546) yarım boy halinde profilden bir portresini yapmıştır (TSM.H.2134, y.9). Ayrıca Niğarî, Kanuni Sultan Süleyman'ın (TSM. H.2134, y.8), II. Selim'in (TSM. H.2134, y.3) ve Fransa Kralı I. Francis (ABD, özel koleksiyon) ve Kutsal Roma İmparatoru V. Charles'ın (ABD, özel koleksiyon) dönemin beylerinin (ABD, özel koleksiyon) portrelerini de yapmıştır. Arifî'nin *Süleymannâme*'sini resimleyen ressamlardan figür resminde usta olanının çizdiği kimi figür tiplerinin Niğarî'nin çizdikleriyle benzerliklerinin olması (TSM. H.1517, y.360a, 412a, 576a), Niğarî gibi usta bir ressamın dönemin başyapıtını resimleyen nakkaş ekibi arasında yer alabileceğini düşündürmektedir.

Barbaros ile Niğarî arasındaki dostluğun muhtemelen Niğarî'nin yaptığı 11 Osmanlı sultan portresini içeren fildişi ve abanozdan yapılmış bir kutunun 1543 yılında Barbaros tarafından Marsilya'da Romalı seçkin Virginio Orsini'ye verilmesine yol açtığı sanılmaktadır. Bu 11 portreye daha sonra Romalı tarihçi Paolo Giovio'nun sahip olduğu, Giovio'nun Osmanlı hanedanından bahseden tarih kitabının 1575'li yıllardan başlayarak yapılan baskılarında bu sultan portrelerinin yer aldığı bilinmektedir. Bundan böyle tahta baskı yoluyla çoğaltılmış seri sultan portreleri Avrupa koleksiyonlarında bulunacak ve bunlardan yola çıkılarak seri halinde yağlıboya kopyalar da yapılacaktır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Türk Minyatür Sanatını Yücelten İki Usta: Nakkaş Osman ve Şahnameci Seyyid Lokman

Saray nakkaşhanesinin minyatürlü kitap tasarımında ve üretiminde 1558 - 69 yılları arasında durgunluk görülür. Şahnameci Arifî 1561 yılında ölünce yerine Şirvanlı şair Eflâtun atanmış, ancak onun yazdığı resimli bir şahname bugüne gelmemiştir. Kitap dostu Rüstem Paşa'nın da 1561'de ölümü, şehzade Bayezıd'ın idam edilmesi, İstanbul'daki büyük sel, Malta'da yenilgi ve 1566'da sultan Süleyman'ın ölümü yeni tasarıları bir noktada engellemiş olmalıydı. Yeni sultan II. Selim (1566 - 74) ve veziriazam Sokullu Mehmed Paşa (ölm. 1579) savaşlara katılmazlar ama sanat alanında yeni ve büyük tasarımların başlamasına yol açarlar. Mimar Sinan Edirne'de yeni

Kanuni Sultan Süleyman'ın cenazesinin Zigetvar'dan Belgrad'a götürülmesi. ***Nüzhet (el-esrâr) el-ahbâr der sefer-i Sigetvar'****dan. Ressamı muhtemelen Nakkaş Osman. 1569 tarihli. TSM, H. 1339, y. 103b-104a.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Değişen Temalar ve Üsluplar: 16. Yüzyılın İkinci Yarısı

Saray nakkaşhanesinin çalışmaları gerek üslup özellikleri gerekse konu bakımından Müslüman yakın doğunun resim sanatından çok farklıydı. Doğa tasvirleri geçmiş yüzyıllarda ünlü atölyelere sahip Celâyirî, Timurî, Akkoyunlu, Türkmen ve 16. yüzyılın Safevî minyatürlerinde olduğu gibi süslemeci öğelerle verilmiyordu. Doğunun masal dünyası, aşırı özenle çizilmiş bahçeler, kat kat ve duvarları süslemeli köşkler, ince uzun, zarif güzeller Türk ressamının resmine girmiyordu. Onlar doğaya gerçekçi bir anlayışla yaklaşıyordu. Bir olayı harita tipi manzaralar içine yerleştiriyor, yazıyla anlatamadığı ayrıntıları resimle verme yolunu seçerek yabancı meslektaşları arasında fevkalade ayrıcalıklı bir konuma geliyordu. Türk ressamların gölgeleme yapmada kullandıkları renkler resme bir duruluk getirir, sahneye yerleştirilen öğelerin ilk bakışta kavranmasına yardımcı olur. Resim düzeninin ana çizgileri paraleller, diyagonaller ve yılanvari dönüşlerdir. Kenar çizgileri eriyip yok olmamıştır, her şeyin sınırları açıkça bellidir. Nakkaşhane yönetimi İslam kitap ressamlığına resimlenecek eserlerin konusunun seçiminde de yenilikler getirmiştir. Padişahların ve paşaların katıldıkları savaşlar, elçi kabulleri, padişahların av, cirit, ok atmadaki hünerleri padişahlara yaraşan bir tantanayla yürüyen ordu alayları, düğün şenlikleri, padişah portreleri resimlenmek için seçilen konuların başında geliyordu. Bütün bu tasvirlerde ilk algılanan, törenlere özgü resmi, ağırbaşlı ortamın varlığı, imparatorluğun dinamik ama dizginli gücü, yüksek ölçüde bir düzenin varlığıdır.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Şahnameci Seyyid Lokman ve Nakkaş Osman 1569 - 79 yılları arasını yeni tasarıların hazırlığı ile geçirir ve bu hazırlığın ilk iki ürünü 1579 yılında ortaya çıkar. Bunlardan biri ilk 12 Osmanlı padişahının yüz ve vücut şekillerinin, giysilerinin anlatıldığı ve içinde sultan Orhan'dan, sultan III. Murad'a kadar olan sultanların portrelerinin yer aldığı *Şemailnâme* veya *Kıyafet el-insaniye fî Şemâil el-Osmaniye*'dir. Nakkaş Osman bu portre tasarısına başlarken önceki sultanların tasvirinde güçlük çeker. Ancak, Avrupalılar'ın elinde Osmanlı sultanlarının portrelerinin olduğu bilindiğinden bu tasarıda kullanmak üzere onların Avrupalılar'dan istenmesi düşünülür ve veziriazam Sokullu Mehmed Paşa'ya başvurulur. Veziriazam da İstanbul'daki Venedik Balyozu aracılığıyla Venedik Doc'undan istekte bulunur. Portreler 1579 yılında İstanbul'a gelir ve Nakkaş Osman elde mevcut olanları da değerlendirerek seri portre tasarısını bitirir. Onun portreleri 3/4 profilden, diz çökmüş veya bağdaş kurmuş oturur, bir elinde mendil, diğerinde kitap veya çiçek tutar. Nakkaş Osman'ın seri sultan portreleri tasarımı, çağdaşı ve sonraki Türk ressamlarına model olur, birçok kopyası yapılır. Bunlardan ikisinin özgün olduğu sanılmaktadır. (İÜK. T.6087, TSM. H.1563). Seyyid Lokman ve Nakkaş Osman birliğinin ikinci ilk ürünü *Tarih-i Sultan Süleyman*'dır (DCB. T.413). Sultan Süleyman'ın saltanatının 1558 - 66 yılları olaylarını anlatan eser Arifî'nin bıraktığı yerden devam eden bir şahnamedir. İçindeki 25 minyatür Nakkaş Osman'ın üslup özelliklerini yansıtır.

Türk minyatürlerinin verimli ve muhteşem bir diğer dönemi sultan III. Murad'ın saltanat yıllarına rastlar (1574 - 95). Kitap ressamlığının bu yönde gelişmesinde, bu Sultan'ın kişiliği kuşkusuz çok önemli rol oynamıştır. Sultan Murad'ın sanatçı bir kişiliği vardı. Muradî mahlası ile dini ve tasavvufi şiir-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

sultanın adını taşıyan caminin inşasına başlar (1568). Bu sıralarda Urmiyeli Seyyid Lokman şahnamecilik görevine atanır (1569). Onun atanmasında, Sokullu Mehmed Paşa'nın hizmetinde 1552 - 53 yılından beri çalışan Nişancı Ahmed Feridun Bey'in (ölm. 1583) rolü olduğu bellidir. Seyyid Lokman'ın göreve atandığı yılda Ahmed Feridun Bey'in yazdığı Sigetvar seferi tarihi *Nüzhet (el-esrâr) el-ahbâr der sefer-i Sigetvar*'da (TSM. H.1339) 1569 yılında resimli olarak hazırlanır. İçinde 20 minyatür olan bu eserin resimleri, Türk minyatüründe yukarıda sözü edilen değişimin tüm özelliklerini taşır. Kesin bulgular olmamasına rağmen eserin ressamının Nakkaş Osman olduğu bellidir. Bu gazanamenin resimleri Nakkaş Osman'ın ustalığının bir göstergesi, tarihi ressamlıkta çalışmaya aday ressamın bir denemesi olmalıydı.

*Sultan III. Murad'ın portresi. **Şemailnâme**'den. Ressamı Nakkaş Osman. 1579 yılı. TSM, H. 1563, y. 58a.*

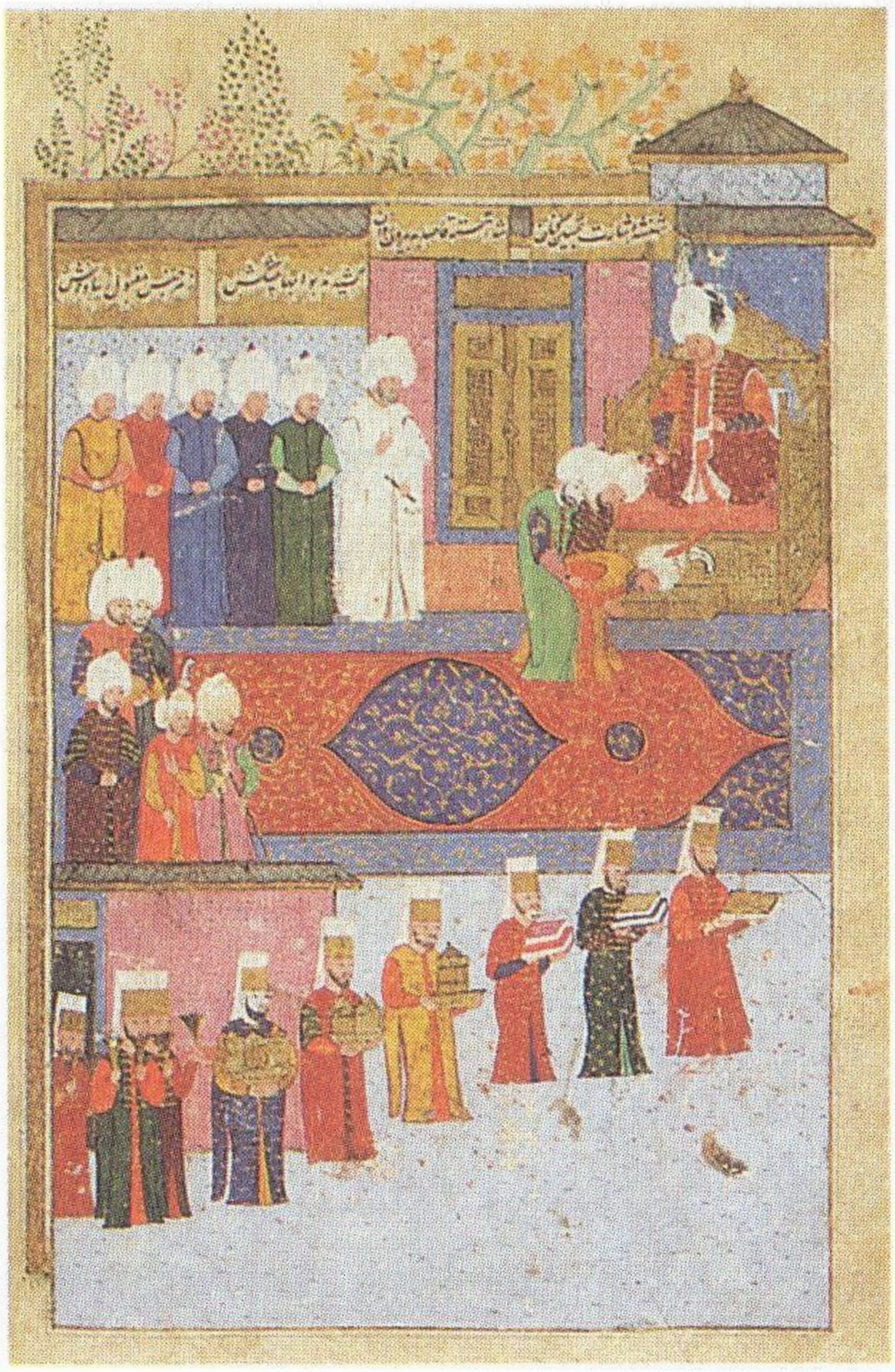
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

ler, nesih ve tâlik türünde güzel hatlar yazmıştır. Gösterişli elbiseler giyer, mücevheri çok sever, kavuğu üzerinde değerli taşlar bulundururdu. Müziğe ve raksa düşkündü. Çevresinde müzisyenleri, rakkaseleri ve komikleri toplardı. Kan dökmekten çekinen, kolayca etki altında kalan yumuşak bir insandı. Değil yeni seferlere katılmak, hükümdarlığı süresince İstanbul'dan, hem de son yıllarında sarayından dışarı çıkmamıştı. Bu dönemde, saray nakkaşhanesinde o güne değin görülmedik bir etkinlik sürdürülüyordu. Sultan ve veziri, özellikle resimli kitapları hazırlayan nakkaş ve yazarlarla yakından ilgileniyor ve bu eserlerin yapılabilmesi için hiçbir masraftan kaçınmıyorlardı. Resimlenen eserlerin başında Farsça ve Türkçe, manzum veya mensur yazılmış Osmanlı padişahlarının tarihi geliyordu. Bunlara, İranlı ünlü şair Firdevsî'nin destanı *Şahname*'ye benzetilerek *Şahname* adı verilmişti. Şahnâme yazarlığına dönemin bilginlerinin ve veziriazamının önerileri ve Sultan'ın onayıyla Seyyid Lokman getirildikten sonra, şahnameleri resimleyecek nakkaşlar, metni güzel bir hatla kopya edecek katipler tayin edilmiştir. Daha önceleri şahnameci Arifî ve ekibiyle oluşan Şahnameci - Nakkaş işbirliği bu dönemde Seyyid Lokman ve Nakkaş Osman arasında kurulmuştur. Şahnameci Arifi'ye ve Seyyid Lokman'a Firdevsî'nin *Şahname*'sinin, Osmanlı padişahlarının manzum tarihlerinin yazılmasında örnek olduğu bellidir. Seyyid Lokman bir eserinin önsözünde Fiirdevsi'den ve eserinden övgüyle söz ederken Osmanlı sultanlarının şahnamesini yazdığı için kendisinin Firdevsî'den daha şanslı olduğunu da ekler. Bilinen örnekler, her dönemin ünlü nakkaşının Firdevsî'nin *Şahname*'sinin Türkçe çevirisini resimlemiş olmasının bir rastlantı olmadığını belki de Osmanlı sultanının şahnamesini resimleyecek olan ressamdan daha önce bir Firdevsî *Şahname*'si resimlemiş olması şartının arandığını düşündürmektedir.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

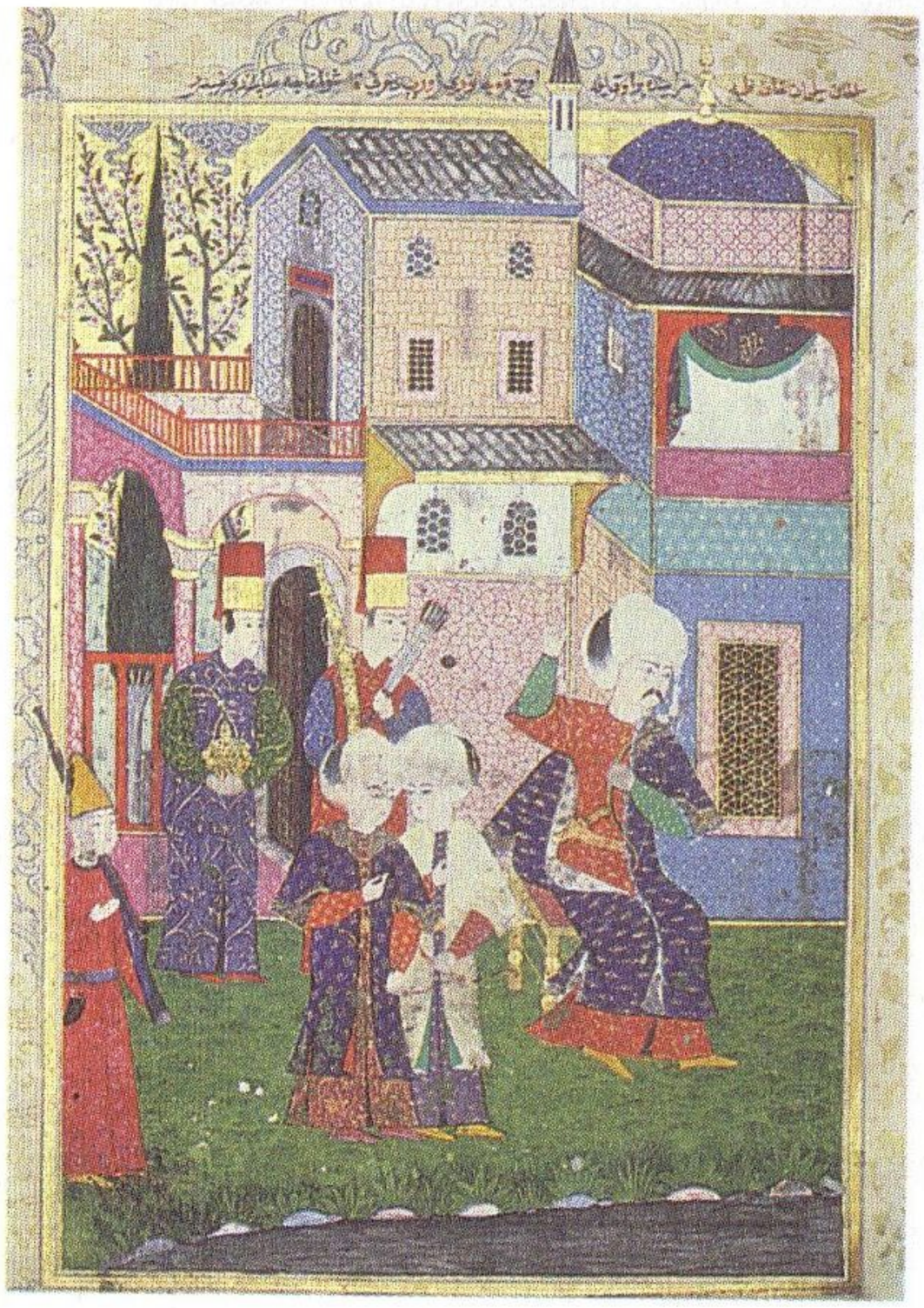

Alim Şemseddin Ahmed Karabağı, Seyyid Lokman, Nakkaş Osman ve katiplerin meclisi. ***Şahnâme-i Selim Han****'dan. Ressamı Nakkaş Osman. 1581 tarihli. TSM. A. 3595, y. 9a.*

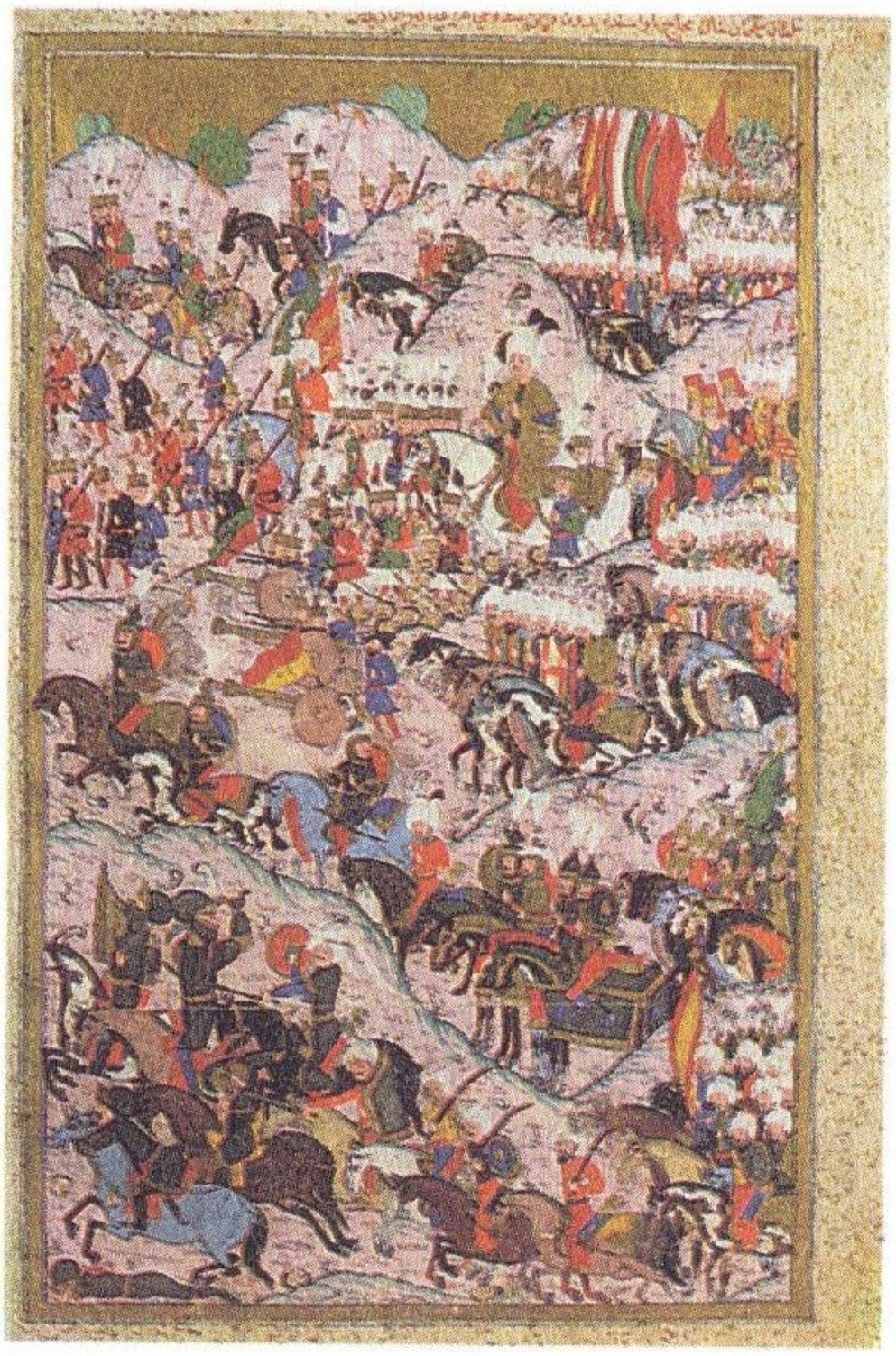

Safevi elçisi Şahkuli Han'ın, Edirne sarayında II. Selim'in huzuruna çıkması ve getirdiği hediyeleri sunması. ***Şahnâme-i Selim Han****'dan. Ressamı Nakkaş Osman. 1581 tarihli. TSM, A. 3595, y. 53b.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Kanuni Sultan Süleyman, şehzadeleri Selim ve Mehmed ile birlikte Filibe sarayının bahçesinde. ***Hünernâme'den.*** *Ressamı muhtemelen Veli Can. 1588 tarihli. TSM. H. 1524, y. 56a.*

Mohaç Savaşı. ***Hünernâme'den.*** *Ressamı Nakkaş Osman. 1588 tarihli TSM, H. 1524, y. 256b.*

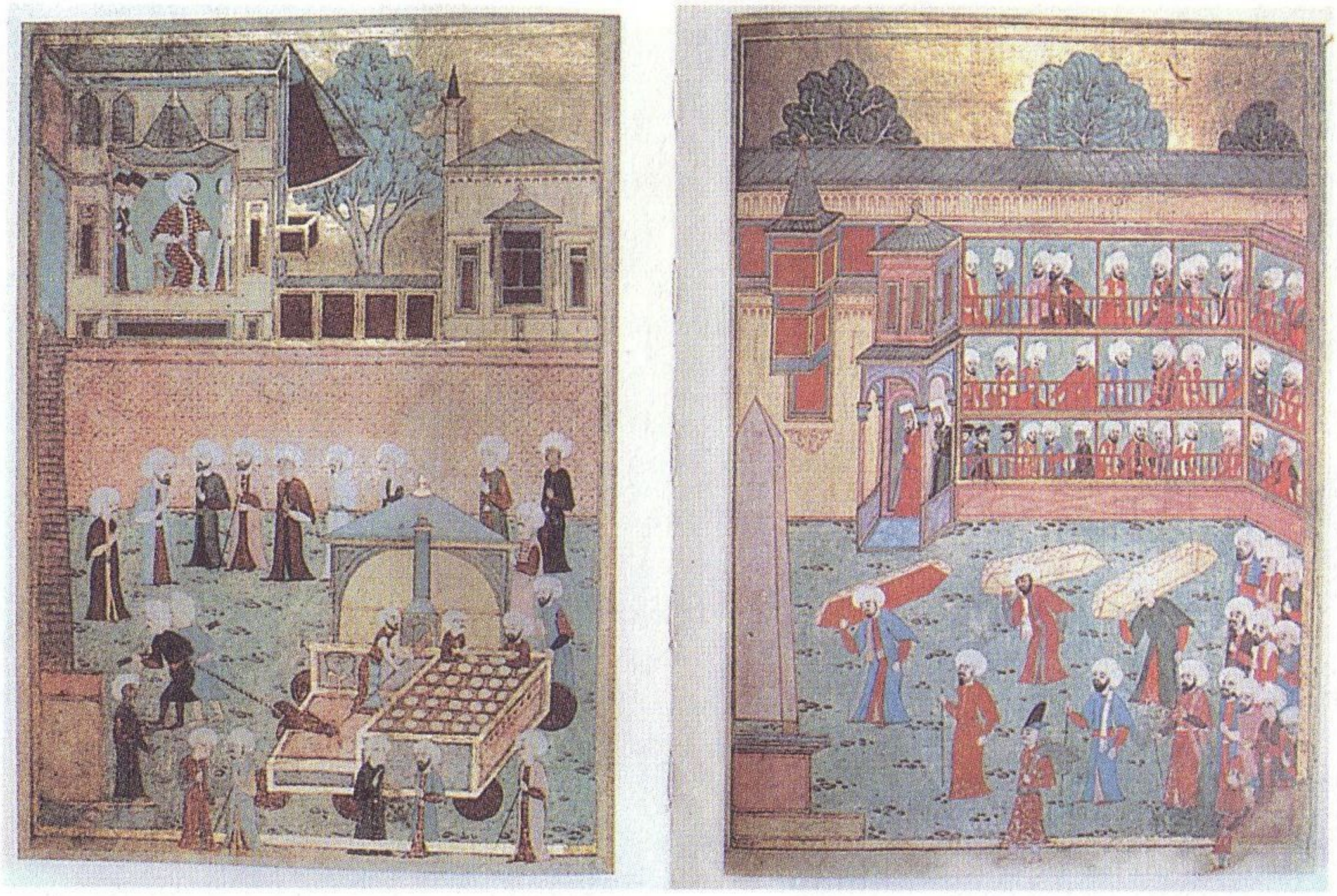
Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

*Sultan II. Selim'in, Kanuni Sultan Süleyman'ın Belgrad'a getirilen cenazesi başında dua etmesi. **Hünernâme**'den. Ressamı Nakkaş Osman. 1588 tarihli TSM, H. 1524. y. 294a.*

Yazılması ve resimlenmesi böylesine şartlara bağlanmış görünen Osmanlı padişahlarının şahnamelerini 1579 - 97 yılları arasında Seyyid Lokman yazar ve Nakkaş Osman ile yardımcıları, çıraklar resimlerler. *Şahnâme-i Selim Han* (TSM. A.3595), *Şahnâme-i Sultan Murad III* (İÜK. F.1404, TSM. B.200), *Hünernâme* (TSM. H. 1523 - 24) adını alan bu eserler salt resimleriyle değil, cildi, tezhibi, hattı ve kitabın bütününün tasarımıyla Osmanlı ordusunun haşmetinin saray törenlerinin şatafatının sayfalara geçirilerek belgelendiği, bir tür güç göstergesi olan örneklerdir. Peygamberler tarihini içine alan bir İslam tarihinin resimli üç kopyası da 1583 yılında hazırlanır (TİEM. 1973, TSM. H.1321, DCB. T.414). Metnini Seyyid Lokman'ın yazdığı ve *Zübdet el-Tevârih* adını alan bu kopyalardan asıl olanı 64.7 x 41.5 cm. ölçüsüyle, içinde ara-

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

*Ekmekçi esnafının gösterisi. **Surnâme**'den. Ressamı Nakkaş Osman. 1582 yılı. TSM, H. 1344, y. 149b-150a.*

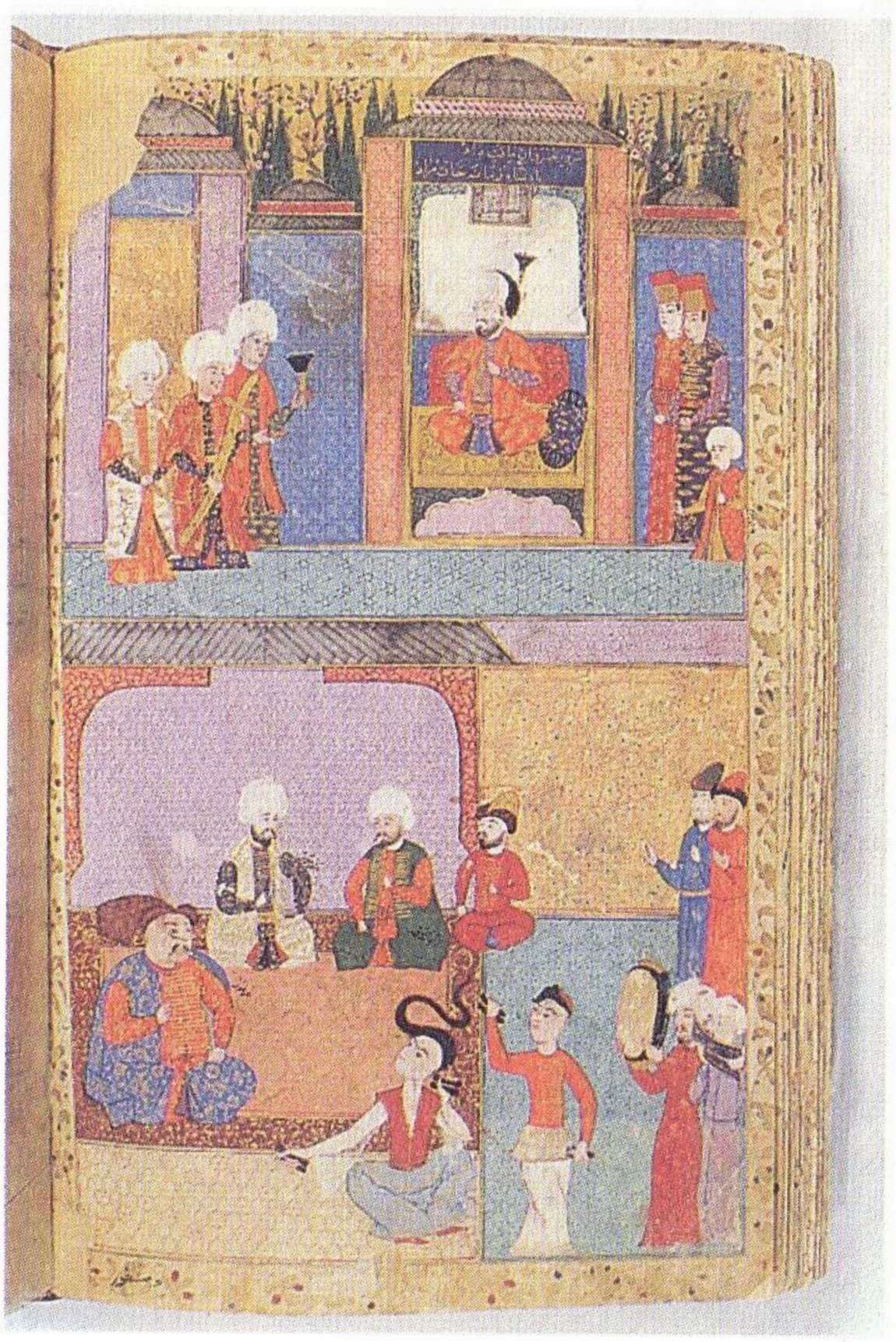
larında Nakkaş Osman'ın da olduğu 13 ressam ve çıraklarının işbirliği ile yapılmış, tam sayfa 40 resimle gücün vurgulandığı haşmetli bir eserdir (TİEM. T.1973).

Saray Nakkaşhanesinin Resim Faaliyetinin Başka Örnekleri

Sultan III. Murad'ın oğlu Mehmed'in 1582 yılında yapılan sünnet düğünü şenlikleri bütün safhalarıyla sünnetin yapıldığı yılda tasvirlendi ve bu esere *Surnâme* adı verildi (TSM. H.1344). Dostluk ilişkilerini pekiştirmek, imparatorluğun gücünü göstermek için bu sünnet şenliği bir araçtı. Bu şenliğe doğulu ve batılı ülkelerin temsilcileri, sultanın davetlisi olarak katılmışlardı. 52 gün ve gece süren şenlik özellikle batılıları çok

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

etkilemişti ve daha sonra bu masal şenliğini anılarında bütün ayrıntılarıyla yazacaklardı. Düğün şenliği İstanbul'da Atmeydanı'nda, Bizans çağında Hipodrom denen meydanda yapıldı. Sultan ve oğlu şenlikleri bu meydana bakan İbrahim Paşa Sarayı'ndan, düğüne çağrılan yabancılar ve devletin ileri gelenleri, tören için özel olarak inşa edilen üç katlı seyirlik yerlerinden izlemişlerdir. Şenlik sırasında İstanbul'un bütün esnaf loncaları seyyar atölyelerde işlerini nasıl yaptıklarını göstererek geçerler. Meydana balmumundan yapılmış, boyları 30 metreyi aşan, üzerine çiçeklerin, hayvanların, yemişlerin asıldığı, bir tür gücün ve bereketin sembolü olan nahıllar taşınır. Geceleri havai fişekler atılır. Binicilik, atıcılık, güreş gibi sporlar savaş oyunları yapılır. Köçekler, çalgıcılar, kuklacılar, hok-

*Eğlence meclisi. **Nusretnâ-me**'den. 1584 tarihli. TSM, H. 1365, y. 178b.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

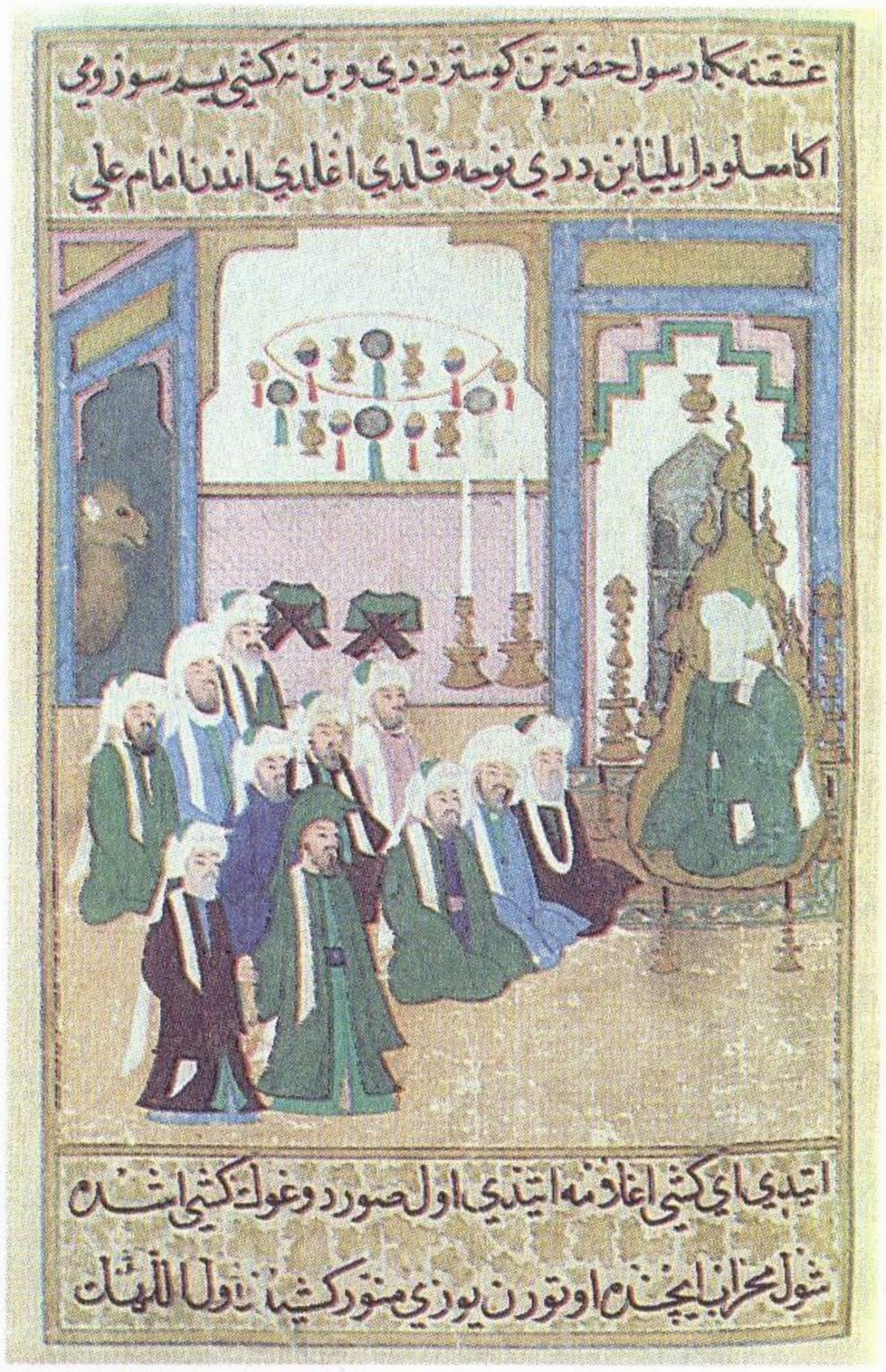
kabazlar gösteriler yapar. Şenliği izleyen halk için ziyafetler verilir. İşte bu şenliğin safhalarını resimleme sorumluluğu Nakkaş Osman'a verilir. O yardımcılarıyla çalışarak, karşılıklı iki sayfa üzerinde olmak üzere 250 resimle şenliği bir sinema şeridi gibi göstermiştir. Eserin resimleri Nakkaş Osman'ın özgün tasarımlarıyla, Osmanlı ekonomisi, eğlencesi, tiyatrosu üzerine hazırlanmış eşsiz birer belgedir.

Saray nakkaşhanesinde Seyyid Lokman ve Nakkaş Osman'ın işbirliği ile yoğun bir resim faaliyeti sürerken, doğuda Osmanlılar'la Safeviler arasında kesintili olarak 34 yıl sürecek savaşlar da başlamıştır (1578). Doğu serdarlarının yönetimindeki savaşlarda her iki taraftan yüzlerce kişi ölürken, karşılıklı elçi heyetleri gider gelir ve bir kültür alışverişi de sürer. Özel-

Hz. Muhammed'in Hira Dağı'nda Tanrı'dan vahiy alması. ***Siyer-i Nebî'den.*** *1595 tarihli. TSM, H. 1222, y. 155a.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Hz. Ali'nin, Hz. Muhammed ile tanışmak isteyen bir Müslümanı mescide getirmesi. ***Siyer-i Nebî'den.*** *Ressamı Nakkaş Osman. 1595 tarihli. TSM, H. 1223, y. 62a.*

Müslüman ordusunun Mekke'nin fethine gitmesi. ***Siyer-i Nebî'den.*** *Ressamı Nakkaş Hasan. 1595 tarihli. TSM. H. 1223, y. 298a.*

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

likle Türk kumandanları hediye veya satın alma yoluyla Safevî atölyelerinde üretilmiş birçok resimli kitaba sahip olurlar. Kumandanların katipleri bu savaşın günlüğünü yazarlar ve şahnameci Seyyid Lokman'a malzeme aktardıkları gibi, hizmetinde bulundukları Lala Mustafa Paşa, Özdemiroğlu Osman Paşa, Ferhad Paşa gibi serdarları yücelten *Gazavatnâmeler* yazarlar ve bunlar yazıldıkları yıllarda resimlendirilir. *Nusretnâme* (TSM. H.1365), *Kitab-ı Gencine-i Feth-i Gence* (TSM. R.1296), *Şecaatnâme* (İÜK. T.6043) böyle eserlerdir. Kumandanın sefer emrini hükümdardan alışı ve ordunun İstanbul'dan ayrılışı kitapların ilk resimlerini oluşturur. Savaş betimlemelerinin yanı sıra, ordunun yemek molası, ordu pazarı, konak yerinde anlatılan bir öykü, bir aşk macerası, eğlence meclisi de resimlerin konusu arasında yer alır.

Sultan III. Murad, 1595 yıllarına doğru Müslümanlar'ın ilk dönemlerinin tarihinin, Hz.Muhammed'in biyografisinin resimlendirilmesini istiyordu. Bu iş için en uygun eser, Erzurumlu Darir tarafından derlenerek 1388 yılında Türkçe yazılan *Siyer-i Nebî* idi. III. Murad döneminin sonlarına doğru, tasvirli kitapların özellikle tarihi metinlerin dilinin Türkçe olmasına gösterilen özen, Darir'in eserinin seçilmesinde önemli unsur olmuştur. Kalabalık sanatçı ekibi eseri hazırlamakla görevlendirildi. Böyle bir eserin tasvirlenmesi dini düşünceden doğmamıştı. Hz. Muhammed peygamberliğinin yanı sıra, bir devlet adamı, kahraman bir askerdi. Sultan Murad olayı bir vakayinâme, İslam peygamberinin bir *Şehinşahnâme*'si gibi düşünüyor olmalıydı. Ne yazık ki Sultan Murad ömrünün son yıllarındaydı. 1595 yılı Ocak ayında öldüğünde tasvirli *Siyer-i Nebî* henüz tamamlanamamıştı. Osmanlı kitap sanatının en üst düzeye ulaştığı bir dönemin son yapıtlarından olan *Siyer-i Nebî*'yi III. Murad'ın oğlu Mehmed tamamlatacaktır. 814 tasvirle

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

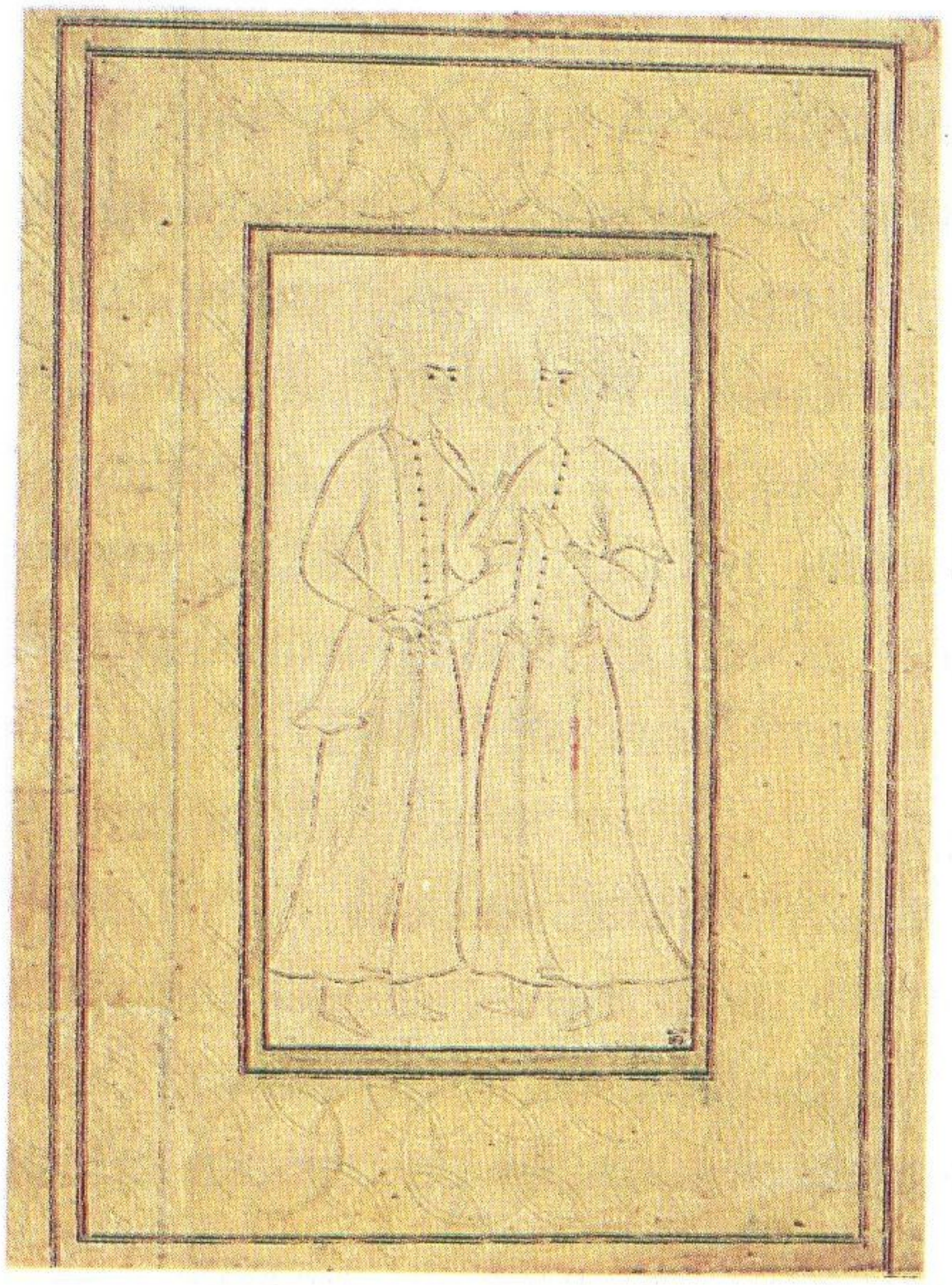

Veli Can imzalı peri resmi. 1580'li yıllar. TSM, H. 2162, y. 8b.

Veli Can imzalı hatayî demeti. 1580'li yıllar. TSM, H. 2168, y. 15a.

Ücretsiz PDF Kitap Arsivi - https://rantey.org

Veli Can imzalı iki şehzade. 1580'li yıllar. TSM, H. 2162, y. 31b.

altı cilt olarak hazırlanan eserin bugüne beş cildi gelmiştir. (Birinci, ikinci ve altıncı cilt: TSM. H.1221, 1222, 1223; üçüncü cilt: NYPL. Spencer Col.157; dördüncü cilt: DCB. T.419). Resimlerde özellikle tek figürlü tasarımlar derin etki uyandırır. Yücelik, kutsallık ve doğa üstü bir ortam seyredene duyurulur. Dini kişiliği başı çevresindeki halesi ve peçesiyle belirlenen Hz. Muhammed'in başkanlığını yaptığı savaşlar, ordu yürüyüşleri, toplantı sahneleri resimli Osmanlı tarihini hatırlatır. Bunun nedeni, ressamların özde tarihi konuları çizmeye alışkın olmalarına bağlanabileceği gibi, eserin tümünün bir peygamber tarihi olarak düşünülmüş olmasınada bağlanabilinir. Beş veya altı musavvirin eserin resimlerini yaptığı üslup özelliklerinden bellidir. Fakat resimleme programından sorumlu kişilerden birinin Nakkaş Osman, diğerinin onunla bu sorumluluğu paylaşan Nakkaş Hasan olduğu anlaşılmaktadır.

16. yüzyılın ikinci yarısında murakka hazırlama geleneğinin de iyice yaygınlaştığı görülür. Bunlardan biri Sultan III. Murad için hazırlanmıştır (VÖNB. cod.mixt.313). Mürekkep ve fırçayla saz üslubunda yapılmış resimler, minyatür örnekleri, levha tezhipler, ünlü katiplerin hatları, sayfa kenarlarını süsleyen göz alıcı halkâr bezemeler murakkalar içinde yer almıştır. Murakka resimleri arasında imzalı resimler de vardır. Bu imzalı resimler arasında Veli Can imzası yaygın olarak kullanılmıştır (TSM. H.2162, H.2135). Veli Can, Safevî sarayının portre sanatçısı Siyavuş'un öğrencisi olmuş, 1580'li yılların başında Tebriz'den İstanbul'a gelmiştir. 1582 - 1588 yılları arasında saray nakkaşhanesinin baş yapıtlarını resimleyen sanatçı grubu içinde yer alan Veli Can'ın imzalı resimlerinden onun, siyah kalem üslubunda, siyah mürekkep ve fırça ile tek ve grup halinde insan figürleri, saz yaprakları ve hatayî demetleri, peri resimleri, hayvan çizimleri yapmada ustalaşmış olduğu anlaşılmaktadır. Türk minyatür sanatının baş yapıtları arasında yer alan *Hünernâme*'nin resimlerinin kimi figürlerinin, metnin yazıldığı kağıdın halkâr süslerinin (TSM. H.1524), *Zübdet el-Tevârih*'in resimleri arasında yer alan melek resimlerinin (TİEM. T.1973), *Secaatnâme*'nin kimi tasvirlerinin (İÜK. T.6043) Veli Can'ın işleri olduğu sanılmaktadır.

Eyalet Resimleri

Bağdat'ın 1534-1623 yılları arasında Türk yönetiminde kaldığı dönemde, özellikle 16. yüzyılın ikinci yarısı sonlarında, bu eyalette yoğun olarak resim etkinliğinin olduğu görülür. Bağdat'taki resim etkinliğinin desteklenmesinde burada görevli valilerin, özellikle 1598-1603 yılları arasında vali olan Sokullu Mehmed Paşa'nın oğlu Hasan Paşa'nın rolü olmuştur.

Mevlana Celaleddin Rumi'nin girdaba kapılan bir gemiyi kurtarması. ***Tercüme-i Menakıb-ı Sevakıb'*** *dan. 1599 tarihli. TSM, H. 1479, y. 101b.*

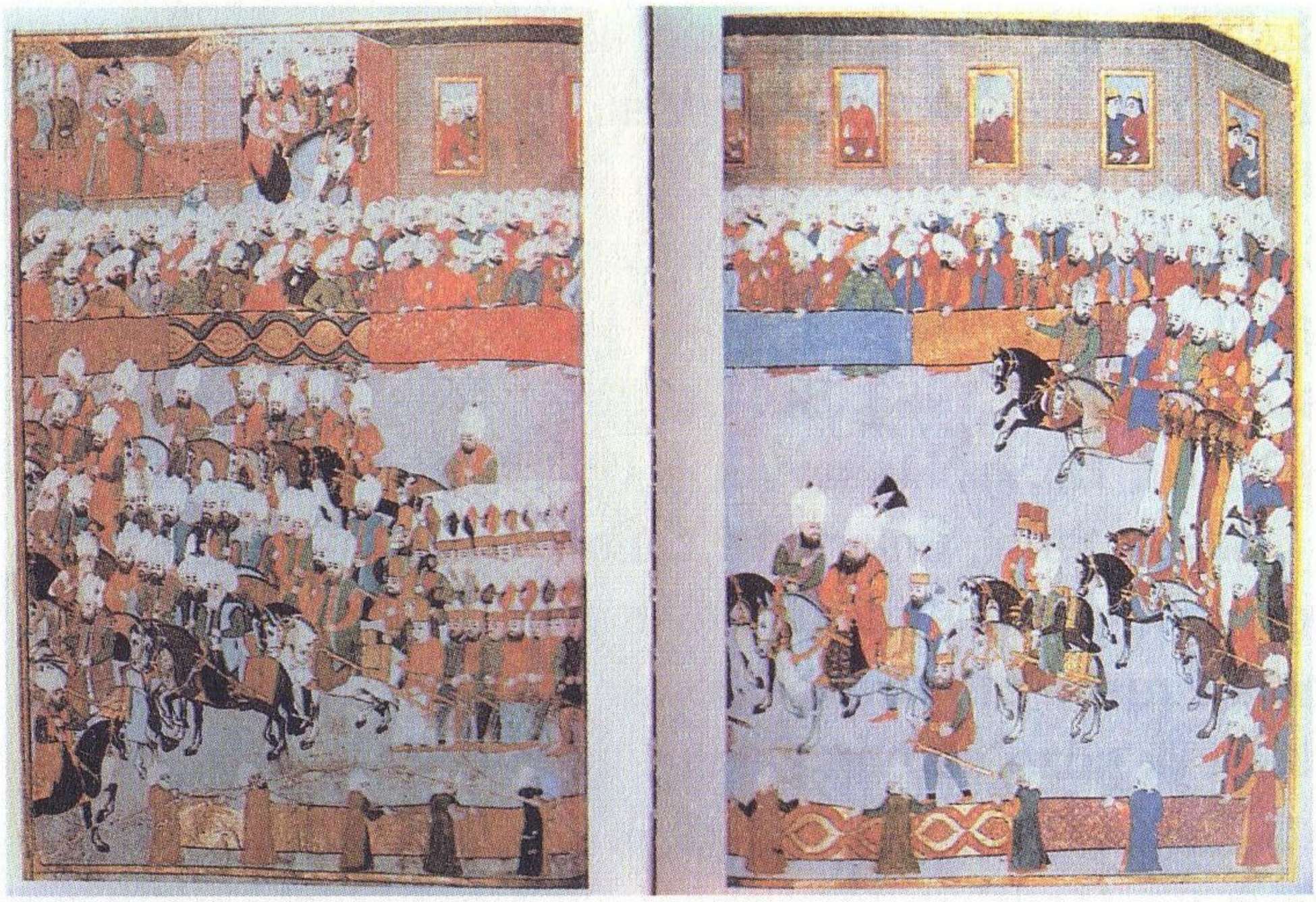

Mevlana Celaleddin Rumi'nin Molla Şemseddin ile konuşması. ***Camî el-siyer'*** *den. 1600 yılı. TSM. H. 1230, y. 121a.*

Bağdat; Abbasî, Selçuklu, Moğol, Celâyirî, Karakoyunlu Türkmenleri döneminde kültürel etkinliklerin, bu arada resim etkinliklerinin de sürdüğü bir kent olmuştur. Ünlü mutasavvıfların kabirlerinin Bağdat'ta, Hz. Ali'nin kabrinin Necef'de, Hasan'ın kabrinin Kerbelâ'da olması bu eyaleti Müslüman hacıların, mutasavvıfların ziyaret etmesine, Basra körfezi yoluyla yapılan deniz ticaretini Kuzey Mezopotamya'ya bağlayan yol üzerinde olması, farklı ulus ve dinlerden tüccarların da Bağdat'ta toplanmasına yol açtığı görülür. Bağdat'ın kültürel zenginliği ile iç içe, 1585-86 yılında defterdarlık görevi yapan seçkin bir yazar Mustafa Âli, o yılda kentte 30 şairin yaşadığını söyler. Kentin bu ortamından etkilenen Mustafa Âli de sanatçılar biyografisi olan eseri *Menakıb-ı Hünerverân*"ı yazar.

Bağdat'taki Türk yönetiminin desteğiyle 1590-1606 yılları arasında yoğun olarak süren resim etkinliği, aynı dönemde İstanbul sarayında yürütülenden konu ve üslupça çok farklıdır. Burada resimlenen eserlerin konuları genelde Bağdatlı şair Fuzûlî'nin *Hadîkat el Suedâ*'sı (İSK. Fatih 4321, ABD, Brooklyn, Nr. 143, KMM. Nr.101), Timurî döneminin Heratlı şairi Camî'nin Lâmî Çelebi tarafından Türkçe'ye çevrilen eseri *Nefahat el-uns*'u (DCB. T. 474), *Lâmî Çelebi'nin Maktel Âl el-Resul*'u (TİEM. T.1958, BL. Or. 7283), Mevlana'nın *Mesnevi'si* (NPL. Nr. 12), gibi tasavvuf ile ilgilidir. Ayrıca peygamberler ve halifeler tarihi, onların ve Osmanlı sultanlarının madalyon biçiminde portrelerini içeren eserler gibi farklı konular da Bağdat'taki resim etkinliği içinde yer almıştır. Bu eserlerin resimlerinde ilk göze çarpan kalabalık insan figürleridir. Bu kalabalıkta Bağdat'ta yaşayan değişik ulustan kişiler ve tarikatların şeyh ve dervişleri yer almış, kentin çok uluslu karmaşası resimlere yansımıştır.

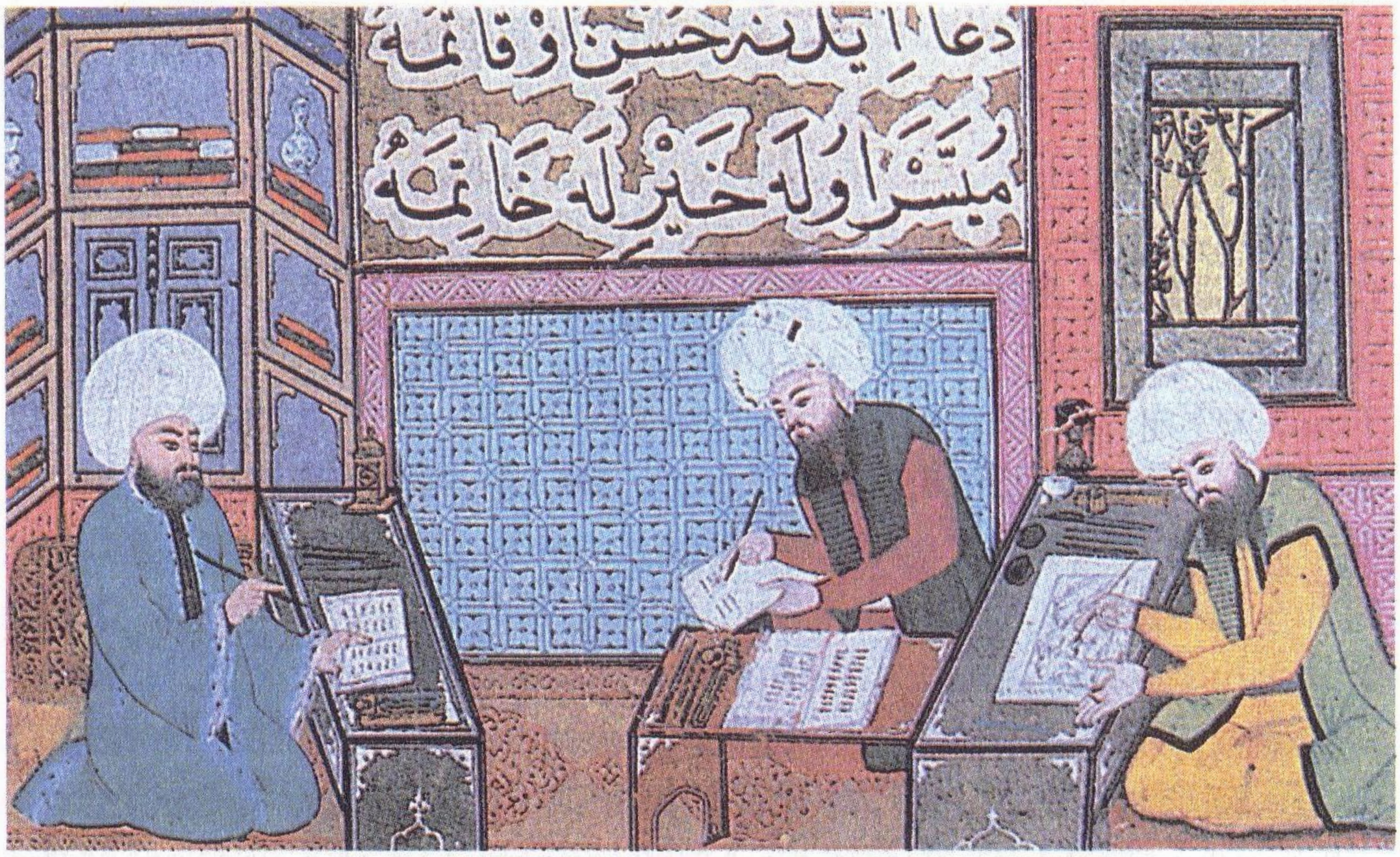
Resmin çerçevesini aşan tasarımlarda iri başlı ve sarıklı figürler, resmi pozlardan uzak, senli benli davranışlar içinde farklı tavırlarda gülünç bir çehre ile sık sıralar halinde değil dağınık, her biri başka işte karmaşık kümeler halinde gösterilmiştir. Zengin hayal gücüne dayanan bu resimlerde bir halk üslubuyla karşılaşılır. Turuncu, sarı, yeşil renkler resimlerde ağırlıklı algılanır. Farklı renk tonlarında boyanan kenarları kıvrım kıvrım ve çiçekli tepeler, kıvrık ağaçlar, uzayın boşluğuna yansıyan kent görüntüsü, içini insan kalabalığının doldurduğu, ön kısmı taraçalı mekanlar resimlerin başlıca özellikleridir. 1570 sonrası Safevî dönemi Şiraz resimleriyle yakın akrabalığı olan bu resim türünün Mevleviliğe eğimli olan Hasan Paşa'nın himayesinde tarikat ehli sanatkarlar tarafından muhtemelen Bağdat'taki Mevlevî dergahlarında yapıldığı kabul edilmektedir.

*Seferden dönen Sultan III. Mehmed'in İstanbul'da karşılanması. **Eğri Fethi Tarihi**'nden. Ressamı Nakkaş Hasan. 1598 yılı. TSM, H. 1609, y. 68b-69a.*

Nakkaş Hasan ve Şahnameci Talîkîzâde: 16. Yüzyıl Sonu 17. Yüzyıl Başı

Nakkaş Osman ve Şahnameci Seyyid Lokman'ın işbirliği ile zenginleşen Türk minyatür sanatı, bu dönemde de Nakkaş Hasan ve Şahnameci Talîkîzâde'nin işbirliği ile sürer. III. Murad'ın şehzadeliği sırasında onunla birlikte Manisa'da 12 yıl kalan Talîkîzâde Mehmed b. Mehmed el-Fenarî (ölm. 1599), sultan Murad ile İstanbul'a gelir. Divan-ı Hümayün katibi olur. 1596 - 97'de Seyyid Lokman'ın görevden uzaklaştırılması üzerine şahnamecilik görevine atanır. *Şemailnâme,* onun III. Murad için yazdığı, Osmanlı sultanlarının biyografilerinin anlatıldığı resimli bir tarihtir (TSM. A. 3592). Talîkîzâde'nin resimlendirilen iki *Şahname'si* Sultan III. Mehmed dönemi (1595-1603) olaylarını anlatır (TSM. H. 1609, TİEM. T.

Şahnameci Talîkîzâde, Nakkaş Hasan ve katibin meclisi. ***Eğri Fethi Tarihi****'nden. Ressamı Nakkaş Hasan. 1598 yılı. TSM, H. 1609, y. 74a.*

1965). Bunlardan Eğri kalesinin fethini ve Haçova savaşını konu alan *Eğri Fethi Tarihi*'nde (TSM. H. 1609), yazarın bizzat yaşadığı olaylar anlatılır. İşte bu eserin son satırlarında yazar Talîkîzâde, eserin ressamından şöyle söz eder: "... özellikle üstad Behzad'ın da Hasan isimli usta bir benzeri vardır. Hasan isimli nakkaş benim bu şirin sözlerime daha da bir tat verip, nazımımı şekillerle süsler. Herhangi bir meclisi çizip, şekillendirdiği zaman aşıklar keyiflerinden canlarını verirler. Eğer heybetli bir pehlivan çizse görenler gücünü kaybedip, korkudan sırt üstü düşer. Güneş resmi çizse görenler sıcaklık hisseder. Çimen çizse tazelik verir. Eğer bir kağıda gülistan çizse, onu gören bülbül feryad etmeye başlar. Eğer Leylâ'nın mevzun boyunu çizse, ağlayan birçok aşıkları Mecnun eder. Bu ne güzel mana, bu gönül açıcı resimlerdir ki, padişahın kabulüne şayan olur..." şeklinde anlatmaktadır. Bu övgü dolu sözlerin altında nakkaş kendini, yazarı ve hattatı tasvir etmiştir.

Osmanlı nakkaşlarının biyografisiyle ilgili bilgilerin olmamasına rağmen, Hasan Nakkaş'ın biyografisi arşiv kayıtlarından öğrenilmektedir. Bu kayıtlara göre Nakkaş Hasan 1581 yılında Saray'da Enderun'da bulunuyordu, görevi de kapıcılıktı. Aynı yılda Sultan III. Murad döneminin ünlü nakkaşı Osman'a hizmet edenler arasındaydı ve bölükbaşılığa getirilmişti. 1595 yılında anahtar oğlanı, 1597'de dülbent gulamı, 1603'te kapıcıbaşı ve yeniçeriağası, 1604 - 05'te Rumeli Beylerbeyi, 1605 - 06'da vezir, 1606 - 07'de sedaret kaymakamı, 1607 - 08'de tekrar vezir olmuştur. 1605 yılında Bursa muhafızlığı sırasında, Sultan I. Ahmed Bursa'yı ziyaret etmiş, onun ziyaretinde önce Bursa sarayının hazırlanması için Nakkaş Hasan görevlendirilmiştir. Bursa sarayı için bir fener de hazırlayan Nakkaş Hasan, Sultan I. Ahmed'in tezhipli tuğrasını da yapmıştır (TSM. G.Y. 1394). 1623 yılında öldüğü sanılan Nakkaş Hasan İstanbul'da Eyüp'de klasik üslupta yapılmış "Nak-

kaş Hasan Paşa" adını taşıyan türbede yatmaktadır. Nakkaş Hasan'ın bugünkü Beylerbeyi sahilinde bir yalısının bulunduğunu ve bu sahildeki burunlardan birine Nakkaş burnu dendiğini kaynaklar bildirmektedir. Bugün Beylerbeyi sırtlarındaki tepelerden biri de Nakkaştepe adıyla anılır.

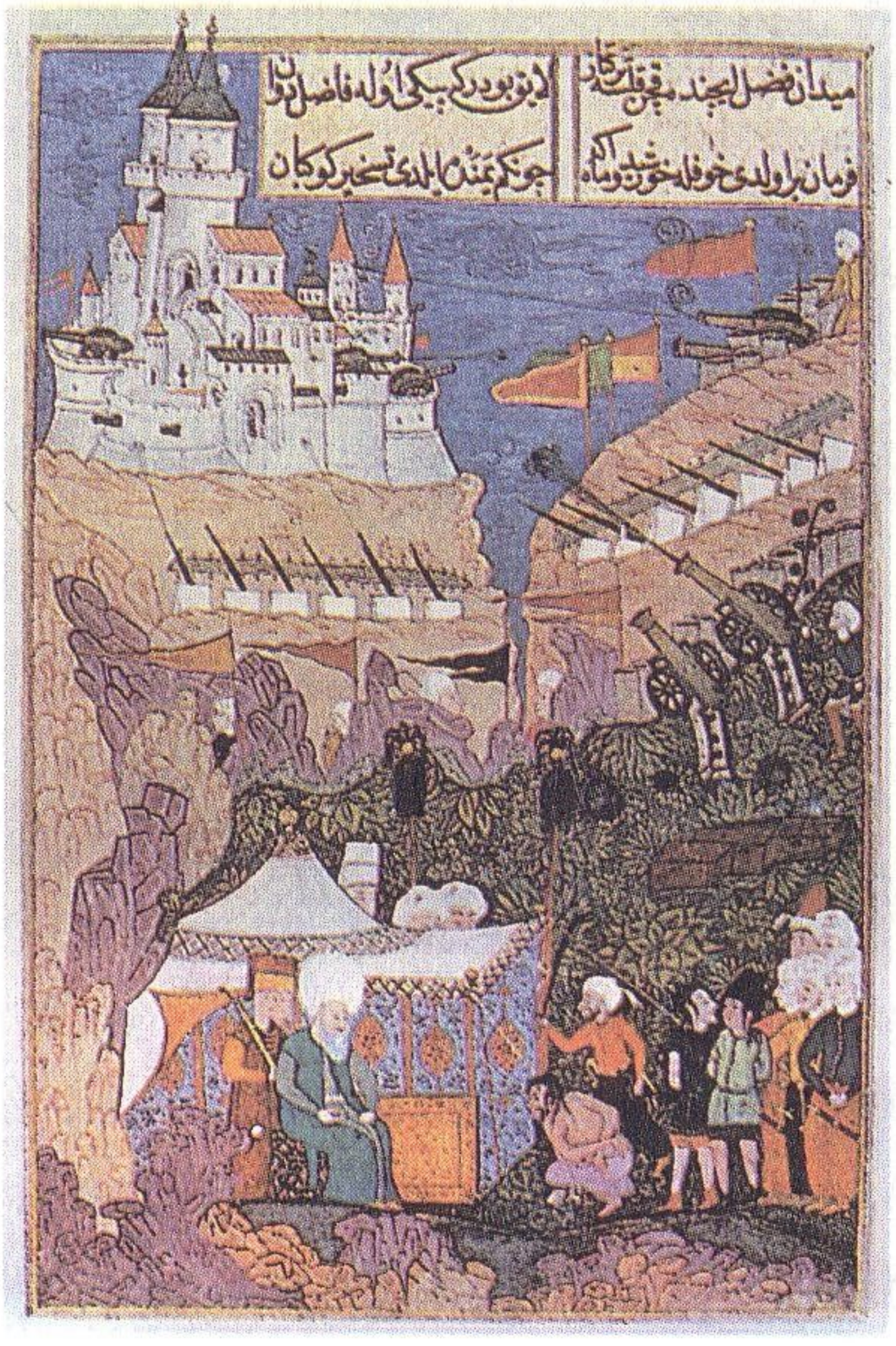
Nakkaş Hasan'ın bilinen ilk çalışmaları *Surnâme*'de yer alır (TSM. H. 1344). Nakkaş Hasan'ın 1590 yılından bu yana saray nakkaşhanesinde yavaş yavaş Nakkaş Osman'ın yerini almaya başladığını görüyoruz. *Siyer-i Nebî* minyatürlerinden anlaşılabileceği gibi,1595 yılında Nakkaş Hasan'ın üslubu saray nakkaşhanesinde resimlenen eserlerin tümüne hakimdi. Sultan III. Murad'ın yerine oğlu III. Mehmed tahta geçtiğinde nakkaşhanede özellikle tarihi yazmaları resimleyen ekip de değişmişti. Bir önceki dönemde çalışan Nakkaş Osman ve Şahnameci Seyyid Lokman ekibinin yerini, şimdi Nakkaş Hasan ve Şahnameci Talîkîzâde almıştır. Nakkaş Hasan'ın Osmanlı kitap tasvirciliğine yeniden bir tazelik ve güçlülük kazandıran tasvirleri, konuları tarih ve edebiyat olan 20 kadar eserde yer alır. Turuncu, şarap kırmızısı, sarı, firuze, yeşil renklerle, özellikle iç mekan zemininde kullanılan kızıl kahve rengi, toplu, kalın ve kısa boyunlu, tombul yanaklı, siyah kalın kaşlı ve sakallı figürleri, basit doğa çizimleri Nakkaş Hasan'ın tasvirlerinin özelliğidir.

Nakkaşhanenin Örgütlenmesinde Durgunluk ve Minyatür Sanatında Zenginliğin Yok Oluşu: 17. Yüzyıl

Osmanlı sarayının nakkaşhanesinde kitap sanatıyla ilgili çalışmalar saray yönetiminin koruyuculuğunda ve denetiminde 15. yüzyılın ikinci yarısından sonra yoğunluk kazanmış

ve 16. yüzyılın ikinci yarısında III. Murad döneminde bu sanat en yüce doruğa ulaşmıştır. 16. yüzyıl sonlarından başlayarak, imparatorluğun ekonomik gücünün azalması saray teşkilatında, sarayın her türlü sanat işlerini gören *ehl-i hıref* mensuplarını da etkiler. Resimli kitap üretimi de zenginliğini, görkemliliğini kaybeder.

17. yüzyıl başında sultan I. Ahmed döneminde (1603 - 17) vezir olan ve aynı zamanda vassale yapmada usta Kalender Paşa, genç sultan için büyük boyda resimler içeren (47,5 X 34,5 cm) bir *Falnâme* hazırlar (TSM. H. 1703). Resimler genelde Kuran'da adı geçen peygamberlerin ve onların kişilikleriyle ilgili bir olayı veya bir mucizeyi, bir kahramanlığı betimlerken, tasvirlerin karşı sayfasındaki metin, bu resmi açan kişinin falını söyler. İçinde günlük yaşam tasvirleri, halktan ve

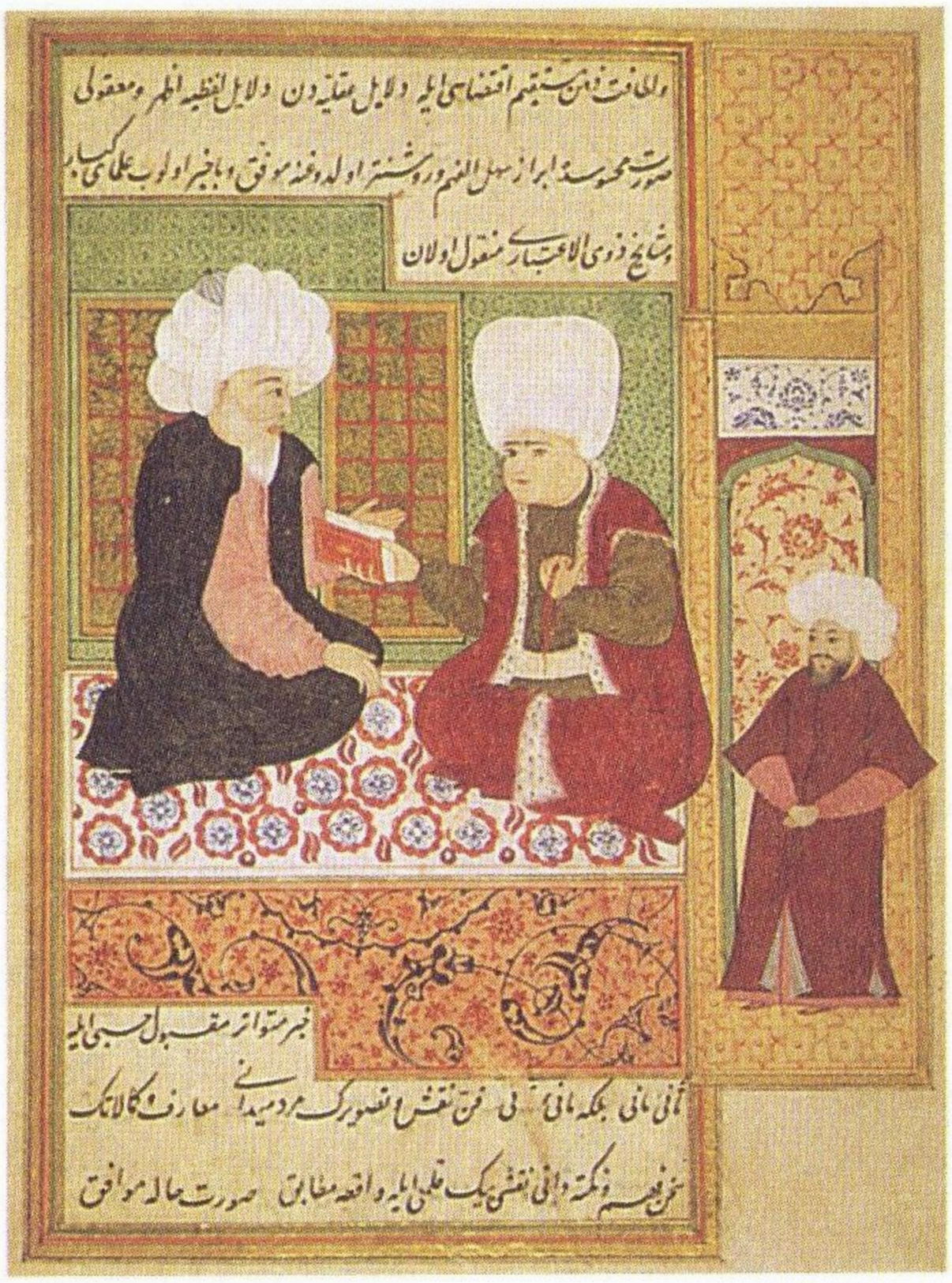
Esirlerin Mehmed Paşa'nın huzuruna getirilmesi. ***Divan-ı Nadirî'*** *den. Ressamı Nakşi. 1618-22 yılları. TSM, H. 889, y. 14a.*

*Sultan II. Osman'ın Hotin seferine gitmesi. **Şahname-i Nadiri**'den. Ressamı Nakşi. 1622 yılı. TSM, H. 1124, y. 53b.*

saraydan kişileri tek tek veya grup halinde gösteren çalışmaların yer aldığı yine büyük ölçüde bir *Murakka* tasarımını da Kalender Paşa'nın yaptığı ve Sultan'a sunduğu görülür (TSM. B. 408). Hoca Sadeddin'in yazdığı *Tac el-Tevârih* isimli Osmanlı tarihi, Osmanlı sultanlarını tahtta otururken veya bir savaşta ordusuyla birlikte gösteren resimler 1616 yılında hazırlanır (PJA. D. 262). Resimlerin tasarımında Nakkaş Osman'ın tarihi konulu resimlerinin geleneğinin sürdüğü, minyatürleri Osman'ın bir çırağının yaptığı söylenebilir.

17. yüzyıl Türk minyatürünün kısmen verimli dönemi sultan II. Osman'ın saltanat yıllarına rastlar (1618 - 22). Bu dönemdeki resim etkinliği şahnameci Nadirî ile ressam Nakşî'nin uyumlu işbirliğinin bir sonucudur. Nadirî mahlaslı Mehmed b. Abdülğani b. Emirşah (ölm. 1626), II. Osman döne-

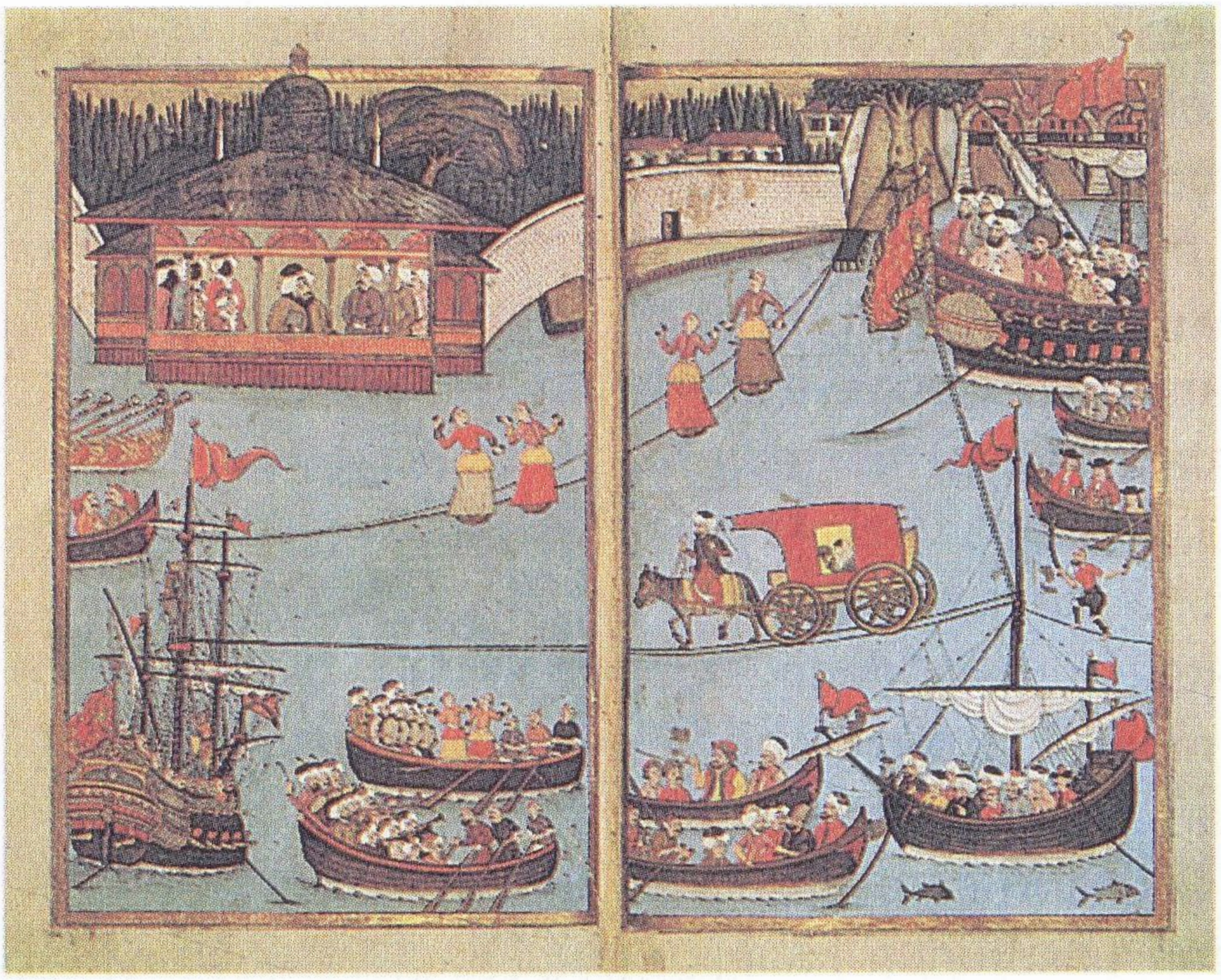

Sultan II. Osman, vezir Ahmed Paşa ve ressam Nakşi'nin meclisi. ***Tercüme-i Şaka'ik-i Nu'maniye'*** *den. Ressamı Nakşi. 1622 yılı. TSM, H. 1263, y. 259b.*

minde şahnameciliğe atanmıştır. O, II. Osman döneminin olaylarını, sultan'ın katıldığı Hotin seferini konu alan *Şahname-i Nadirî'yi* yazmış, eser, aralarında Nakşî'nin de olduğu birkaç nakkaşın işbirliği ile resimlenmiştir (TSM. H. 1124). Ressam Nakşî, daha önce Osmanlı padişahlarının şahnamelerini resimleyen nakkaşların yaptığı gibi Firdevsi'nin *Şahname*'sinin Türkçe çevrilerini de resimlemiştir (UUL. Celsing I, NPL. T.I, PBN. T.326) Ayrıca *Divan-ı Nadirî* (TSM. H.889), 1558 yılına kadar Osmanlı ülkesinde yaşamış bilginlerin, şairlerin ve şeyhlerin biyografisi olan Taşköprülüzâde'nin (ölm. 1561) eseri Tercüme-i Şakâ'ik-i Nu'mâniye (TSM. H.1263) Nakşî'nin resimlediği kitaplardır. Son eserde metinlerde anlatılan kişilerden 49'unun portresi vardır. Bu eserin çevirisini yapan Mehmed b. Yusuf, eserin son satırlarında,

Nakşî'yi nükte bilen bir kişi, tasvir alanının pehlevanı ve ikinci bir Mani'si olarak tanıtır. Ayrıca o, ressamın eserde anlatılan kişileri gerçekte olduğu gibi tasvir ettiğini, İrem Bahçesi'ni nakşetmiş olan nakkaşların bu portreleri görmeleri halinde Nakşî'yi alkışlayacaklarını, Hita ve Huten ressamlarının ise resimler karşısında secdeye varacaklarını ve beğendiklerini söyleyeceklerini de yazmaktadır. Son satırların bitiminde Nakşî, Sultan II. Osman'ı vezir Ahmed Paşa ile otururken, kendisini de ayakta durur şekilde betimlemiştir. Nakşî'nin resimlerinde, ayakta duran figürlerin vücutlarının garip bir şekilde inceldiği, kıvrıldığı ve uzadığı, başların ve beyaz renk sarıkların vücuda oranla çok iri tutulduğu, yandan ve arkadan tasvirlenenlerde vücutların çarpıklaştığı ve bu çarpıklaşan figürlerle resme mizah unsurunun katıldığı görülür. Bir mekan içinde ilerliyormuş duygusu uyandıran ve gözü derinlere çeken kapı, pencere ve kemer açıklıkları, üç boyutlu, bir tür maket gibi çizilen ve beyaza boyanmış kale ve kent görünümleri ressam Nakşî'nin üslubunu belirleyen öğelerdendir.

Kitap sanatının koruyuculuğunu yapan Osmanlı sultanlarının 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra Edirne sarayında yaşamaya başlamaları, bir grup sanatçının Edirne sarayında çalışmalarını sürdürmelerini sağlamıştır. Ancak Edirne saray nakkaşhanesinin bu dönem çalışmalarına ilişkin malzemelerin 19. yüzyılda sarayın yıkılıp yok olmasıyla günümüze ulaşamadığı düşünülmektedir. 17. yüzyıl, özellikle ikinci yarısı Avrupa'yla diplomatik ve ticari ilişkilerin hızlandığı bir dönemdir. Bu ilişkiler, Osmanlı saray çevresini ve Türk toplumunun kültür yaşamını da etkilemeye başlamıştır. Elçilik heyetleriyle İstanbul'a gelen ressamların saray çevresinin ileri gelenleri ve Türk toplumunun çeşitli kesimlerini gösteren resimler yapmaları, Türk elçi heyetlerinin Avrupa'ya gitmeleri, Avrupalılar'ın

*Haliç'te gösteriler. **Surnaâme**'den. Ressamı Levnî. 1720'li yıllar. TSM, A. 3593, y. 92b-93a.*

Türkler'i yakından tanımalarına yol açmıştır. Batıyla yoğun bir diplomatik ilişkinin sürdüğü 17. yüzyıl sonlarında İstanbul esnafından musavvirlikle uğraşanlar arasında batılı gezgin ve diplomatik çevrelere satılmak üzere saray ve çevresinin ileri gelenlerinin portrelerinin yapılmasının, Osmanlı toplumunun çeşitli kesimini tasvirleyen resim veya albümlerin hazırlanmasının da yaygın bir moda olduğu anlaşılmaktadır. Saray için hazırlanan bu tür murakkaların yanı sıra konusu tarih veya edebiyat olan kimi resimli elyazmalarda derinlik etkisi fazla doğa görünümlerinin, batı resminin gölgeli boyama tekniğine yakın hacimli insan figürlerinin sıkça kullanıldığı görülür (TİEM. 1969, TSM. B. 274). 17. yüzyıl sonunda Hüseyin Musavvir bu üslupta Adem'den başlayarak peygamberleri ve Os-

Levnî imzalı kadın portresi. 1720'li yıllar. TSM, H. 2164, y. 15a.

manlı sultanı IV. Mehmed'e kadar önemli İslam padişahlarının portrelerini yapmış, bu portreler *Silsilenâme* ismini alan kitap içinde toplanmıştır (VGM. Arşivi K. 4).

Batılı Etkilerin Güçlenmesi ve Minyatür Sanatında Yenileniş: 18. Yüzyıl

Batının Osmanlı toplumunu fazlasıyla etkilemeye başladığı 18. yüzyılda kitap ressamlığı, hattat ve şair sultan III. Ahmed (1703 - 30) ve veziriazam İbrahim Paşa'nın (ölm. 1730) desteğinde eskiyle yeniyi karıştırmak şeklinde hareketlenir. Bunda batılı resim anlayışını gelenekselliğe uygulamayı, özellikle doğa biçimlerinde ustaca başaran Nakkaş Levnî'nin önemli payı vardır. Levnî'nin doğa ayrıntılarına ve figürlere

Abdullah Buhari imzalı kadın portresi. 1742 yılı. TSM, YY. 1042.

boyut kazandırması, boyamada tonlaşmalara yer vermesi, onun batı resmine yaklaşan adımlarıdır. Levnî'nin baş yapıtı sultan III. Ahmed'in şehzadelerinin sünnet düğünü şenliklerini yazan Vehbî'nin eseri *Surnâme*'deki resimlerdir (TSM. A. 3593). 1720 yılında yapılan şenlikler İstanbul Okmeydanı ve Haliç'te 15 gün ve gece sürmüştür. Halkın ve davetlilerin önünden mesleklerini icra ederek geçen esnafı, hokkabazların, çengilerin, cambazların gösterilerini, gece ışıkla yapılan eğlenceleri, düğün dolayısıyla verilen ziyafetleri, düğünde gelen hediyeleri Levnî 137 resimle betimlemiştir. İp üzerinde yürüyen araba, deniz altında içindeki canlılarla bir süre kalabilen timsah, ağzından alev fışkırtan yedi başlı ejderha tasarımlarında olduğu gibi gösterilerin programlanmasında mimarbaşına önemli iş düştüğü görülür. Seyirlik oyunları özelliği göste-

ren *Surnâme* resimleri başkent halkının eğlence dünyasını gözler önüne getirmektedir.

Silsilenâme, Levnî'nin yaptığı sultan III. Ahmed'e kadar Osmanlı padişahlarının portrelerini içerir (TSM. A.3109). Levnî, sultanları Nakkaş Osman'dan beri gelenek olduğu biçimde bağdaş kurmuş otururken betimlemiştir. Ancak dönemin Sultanı III. Ahmed üzeri çiçeklerle bezemeli bir tahtta otururken, yanında şehzadesi olduğu halde tasvirlenmiştir. Böylelikle portre ressamlığının Türk sanatında hatırı sayılı bir yeri olduğu, hiçbir İslam ülkesinde Türkiye'deki kadar padişah portresinin yapılmadığı görülür. Levnî ve Sultan I. Mahmud dönemi (1730 - 54) saray çevresinin tanınmış nakkaşı olan Abdullah Buharî, 18. yüzyılın kumaşlarından dönemin giysi modasına göre giyimli kadın boy portreleri yapmış (H. 2164, H. 2143), Levnî ayrıca toplumun çeşitli kesiminden kadın ve erkekleri, müzisyen hanımları da betimlemiştir. Abdullah Buharî, doğa ayrıntılarına yumuşak fırça vuruşlarıyla sağlanan renk tonlaşmalarını mimari öğelerdeki boyutlu görünümleri kitap kaplarındaki manzara kompozisyonlarına uygular. Bunlar konakların, saray odalarının duvarlarında yer alarak bir moda haline gelecek olan manzara resimlerinin elyazmalarındaki denemeleridir (TSM. E.H.1380).

Minyatür Sanatının Sonu: Değişen Zevkler 19. Yüzyıl

Üstün ustalık eserleri sayılabilecek tezhiplerle süslü, aynı ustalıkta cilt kapaklarıyla kaplı ve usta katiplerin elinden çıkma Kuran, dua ve şiir kitaplarının ve onları hazırlayan sanatçıların isimlerinin günümüze ulaşması, 19. yüzyılda ve 20.

yüzyılın başında elyazma eser hazırlama faaliyetinin hâlâ saray yönetiminin koruyuculuğunda olduğunu gösteriyor. Ancak, resimli elyazma eser hazırlama faaliyeti 19. yüzyıl ilk yarısından sonra görülmez. 19. yüzyılın ilk yarısında görülenler de *Sefaretnâme* (FMK. Ali Emiri Tarih, 822, IAM. Nr.401) ve *Seyahatnâme* (İÜK. T.4199) türündeki eserlerde yer alan portreler ve suluboya tekniğinde yapılmış salt kent tasvirleridir. Bundan böyle batılı anlamda tuval resmi beğenilecektir.

• *Müze ve Kütüphanelerin Kısaltmaları:*

WFGA: Washington Freer Gallery of Art-**NYMMA:** New York Metropolitan Museum of Art-**NYPL:** New York Public Library-**DCB:** Dublin Chester Beatty-**VÖNB:** Vienna Österreichischen Nationalbibliothek-**UUL:** Uppsala University Library-**LNGA:** London National Gallery of Art-**LBM:** Londra British Museum-**BL:** British Library-**PBN:** Paris Bibliotheque National-**PJA:** Paris, Jacquement Andre-**OAM:** Oxford Ashmolean Museum-**DSLB:** Dresden Sachsische Landesbibliothek-**OBL:** Oxford Bodleian Library-**BPOWM:** Bombay Prince of Wales Museum-**VML:** Venice Marciana Library-**İÜK:** İstanbul Üniversite Kütüphanesi-**TİEM:** Türk ve İslam Eserleri Müzesi-**TSM:** Topkapı Sarayı Müzesi-**SK:** Süleymaniye Kütüphanesi-**FMK:** Fatih Millet Kütüphanesi-**BİK:** Bursa İnebey Kütüphanesi.

KAYNAKLAR

AKALAY (TANINDI), Zeren, "Tarihi Konularda İlk Osmanlı Minyatürleri", **Sanat Tarihi Yıllığı** II, 1969, s. 151-66.

----------, "The Forerunners of Classical Turkish Miniature Painting " **Fifth International Congress of Turkish Art,** ed. G. Féher, Budapest, 1978, pp.31-47.

----------, "XVI. Yüzyıl Nakkaşlarından Hasan Paşa ve Eserleri", **I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi. 3: Türk Sanatı Tarihi,** İstanbul, 1979, s.607-25.

AKSEL, M., Anadolu Halk Resimleri, İstanbul, 1960.

AND, M., Kırk Gün Kırk Gece Eski Donanma ve Şenliklerde Seyirlik Oyunları, İstanbul, 1959.

----------, Turkish Miniature Painting: The Ottoman Period, Ankara, 1979.

AND. M., "17. Yüzyıl Türk Çarşı Ressamları ve Resimlerinin Belgesel Önemi", **Kültür ve Sanat,** 8, 1990, s.5-12.

ATASOY, N. ve ÇAĞMAN, F., Turkish Miniature Painting, İstanbul, 1974.

ATASOY, N., "Nakkaş Osman'ın Padişah Portreleri Albümü", **Türkiyemiz,** 6, Şubat 1972, s. 2-14.

ATIL, E., "Ahmet Nakşi, an Eclectic Painter of the Early 17 th Century", **Fifth International Congress of Turkish Art,** ed. G. Féher, Budapest, 1978, pp.103-21.

----------, "The Art of The Book", **Turkish Art,** ed. E. Atıl, Washington and New York, 1980, pp.137-238.

----------, **Süleymanname : The Illustrated History of Süleyman the Magnificent,** Washington and New York, 1986.

----------, **The Age of Sultan Süleyman the Magnificent,** Washington and New York, 1987.

BAĞCI, S., "Osmanlı Dünyasında Efsanevi Yönetici İmgesi Olarak Büyük İskender ve Osmanlı İskendernamesi", **Humana-Bozkurt Güvenç'e Armağan,** Ankara, 1994, s. 111-31.

BAYRAM, S., "İrlanda - Dublin, Chester Beatty Library'de Minyatürlü Bir Osmanlı Tarihi (Zübdetü't-Tevârih)" **Kültür ve Sanat**, 12, 1991, s. 63-68.

BAYRAM, S., "Musavvir Hüseyin Tarafından Minyatürleri Yapılan ve Halen Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivi'nde Muhafaza edilen Silsile - Nâme," **Vakıflar Dergisi** XIII, 1981, s. 253 - 338.

ÇAĞMAN, F., "Şahname-i Selim Han ve Minyatürleri", **Sanat Tarihi Yıllığı, V,** 1973, s. 411-42.

----------, "Sultan II. Mehmed Dönemine Ait Bir Minyatürlü Yazma: Külliyat-ı Katibi", **Sanat Tarihi Yıllığı, VI,** 1974-1975, s. 333-46.

----------, "The Miniatures of the Divan-ı Hüseyni and the Influence of Their Style", **Fifth International Congress of Turkish Art,** ed. G. Féher, Budapest, 1978, pp. 231-59.

----------, ve Tanındı, Z., **Topkapı Sarayı Müzesi İslam Minyatürleri,** İstanbul, 1979.

----------, "XVI. Yüzyıl Sonlarında Mevlevi Dergahlarında Gelişen Bir Minyatür Okulu", **I. Milletlerarası Türkoloji Kongresi. 3. Türk Sanatı Tarihi,** İstanbul, 1979, s. 651-77.

----------, "Anadolu Türk Minyatürü", **Anadolu Uygarlıkları Ansiklopedisi, 5,** 1982, s. 929-51.

----------, ve Tanındı, Z., **Topkapı Saray Museum. The Albums and Illustrated Miniatures,** ed. M.J. Rogers, London, 1986.

----------, "Mimar Sinan Döneminde Sarayın Ehl-i hıref Teşkilatı", **Mimar Sinan Döneminde Türk Mimarlığı ve Sanatı,** İstanbul, 1988, s. 73-7.

----------, "Saray Nakkaşhanesinin Yeri Üzerine Düşünceler", **Sanat Tarihinde Doğudan Batıya. Ünsal Yücel Anısına Sempozyum Bildirileri,** İstanbul, 1989, s. 35-46.

DANESHVARİ, A., Animal Symbolism in Warqa wa Gulshah, Oxford, 1986.

ERÜNSAL, İ., "Türk Edebiyatı Tarihinin Arşiv Kaynakları I. II. Bayezıd Dönemine Ait Bir İn'amat Defteri", **Tarih Ansiklopedisi Dergisi,** XI, 1980, s. 304-42.

ETTINGHAUSEN, R., Turkish Miniatures from the 13th to the 18th Century, Milano, 1965.

----------, "Yabancı Gözüyle Türk Minyatürleri", Çev. Sabahattin Eyüboğlu, **Milliyet Sanat Dergisi,** sa.226-27, Nisan 1977, s. 9-11; 10-12.

İNAL, G. Türk Minyatür Sanatı, (Başlangıcından Osmanlılar'a Kadar), Ankara, 1995.

MAHİR, B., "Saray Nakkaşhanesinin Ünlü Ressamı Şah Kulu ve Eserleri", **Topkapı Sarayı Müzesi: Yıllık I,** 1986, s. 113-30.

----------, "İslamda "Resim" Sözcüğünün Belirlediği Tasvir Geleneği", **Sanat Tarihinde Doğudan Batıya. Ünsal Yücel Anısına Sempozyum Bildirileri,** İstanbul, 1989, s. 59-64.

MEJER, H. G., "Zur Ikonographie der Osmanischen Sultane", **Das Bildnis der Kunst des Orients,** eds. M. Kraatz, J.M. Zur Capellen, D. Seckel, Stuttgart, 1990, pp. 99-119.

MEYER ZUR CAPELLEN, J., Gentile Bellini, Stuttgart, 1985.

MILSTEIN, R., Miniature Painting in Ottoman Baghdad, Costa Mesa, 1990.

NECİPOGLU, G., "Süleyman the Magnificent and the Representation of Power in a Context of Ottoman-Hapsburg Papal Rivalry", **Art Bulletin,** 71, September, 1989, pp. 401-27.

ÖNEY, G., Anadolu Selçuklu Mimarisinde Süsleme ve El Sanatları, Ankara, 1992.

RABY, J., Venice, Dürer and the Oriental Mode, London, 1982.

----------, "East and West in the Mehmed the Conqueror's Library", **Bulletin du bibliophile,** 3, 1987, pp. 297-318.

RENDA, G., "İstanbul Türk ve İslam Eserleri Müzesi'ndeki Zübbet-üt Tevarih'in Minyatürleri", **Sanat,** 6, Haziran 1977, s. 58-67.

----------, **Batılılaşma Döneminde Türk Resim Sanatı: 1700-1850,** Ankara, 1977.

----------, "Türk Resminde Batılılaşma Yönünde İlk Denemeler", **Çağdaş Türk Resim Sanatı I,** İstanbul, 1980, s. 17-76.

ROGERS, J.M., ve Ward, R. M., **Süleyman the Magnificent,** London, 1988.

STCHOUKİNE, I., La peinture Turque d'aprés les Manuscrits illustrés,. I re Partie: De Sulayman I re à Osman II, 1520-1566, Paris, 1966.

----------, **La peinture Turque d'aprés les Manuscrits İllustrés. IIme Partie, de Murad IV à Mustafa III (1623-1773),** Paris, 1971.

TANINDI, Z., "İslam Resminde Kutsal Kent ve Yöre Tasvirleri", **Journal of Turkish Studies 7. Orhan Şaik Gökyay Armağanı,** II, 1983, s. 407-37.

----------, **Siyer-i Nebi. İslam Tasvir Sanatında Hz. Muhammed'in Hayatı,** İstanbul, 1985.

----------, "Mimar Sinan Çağında Tasvir", **Mimar Sinan Döneminde Türk Mimarlığı ve Sanatı,** İstanbul, 1988, s. 277-94.

----------, "Manuscript Production in the Ottoman Palace Workshop", **Manuscripts of the Middle East,** 5, Leiden, 1990-91, pp. 67-98.

----------, "Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'nde Veli Can İmzalı Resimler", **Türklük Bilgisi Araştırmaları Fahir İz Armağanı** II, 15, 1991, s. 287-313.

TANSUG, S., Şenlikname Düzeni, İstanbul, 1993.

UNVER, S., Ressam Nigari: Hayatı ve Eserleri, Ankara, 1946.

----------, **Ressam Nakşi: Hayatı ve Eserleri,** İstanbul, 1949.

----------, **Ressam Levni: Hayatı ve Eserleri,** İstanbul, 1949.

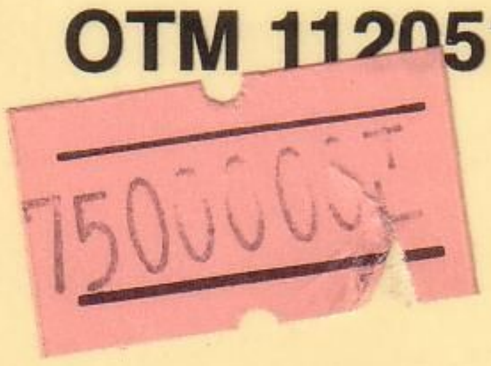
WARD, R., "Evidence for a School of Painting at the Artugid Court", **The Art of Syria and the Jazira, 1100-1250. Oxford Studies in Islamic Art I,** Oxford, 1985, pp. 69-83.

YURDAYDIN, H., Nasuhü's-Silahi (Matrakçı) Beyan-ı Menazil-ı Sefer-i 'Irakeyn, Ankara, 1976.

Türkiye İş Bankası
"BAŞLANGICINDAN BU GÜNE
TÜRK SANATI"nı, dönemleri ve konularına
göre, uzmanlarına yazdırarak 10 kitaplık bir
dizi hazırladı.
Türk Sanat Tarihi'nin tanınmış bilginlerinden
Prof. Dr. Zeren TANINDI,
bu diziden TÜRK MİNYATÜR SANATI'nı,
bir el kitabı niteliğinde yazarak okuyucularına
sundu. Bu diziyle Türkiye İş Bankası,
bir kültür hizmetini yerine getirmekten
kıvanç duyar.

ISBN 975-458-083-9

OTM 11205101

Ajans - Türk Matbaacılık Sanayi A.Ş. / Ankara, *278 08 24 1996